

CHP Hatay Bölgesi Müfettişlerinin Faaliyetleri ve Beşinci Genel Müfettişlik

Activities Of RPP Hatay Region Inspectors and the Fifth General Inspector

Şemsettin ÇELİK

Erzurum Teknik Üniversitesi, Tarih Bölümü, semseddincelik@hotmail.com

ORCID Numarası|ORCID Numbers: 0000-0002-8775-9647

Özet

Parti müfettişliği Türk siyasi hayatına bir kurum olarak ilk kez İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin nizamnamesi ile girmiştir. Cumhuriyet Halk Partisi(CHP), parti müfettişliği kurumunu buradan alarak kendi bünyesine uydurmuş ve 1923 yılından itibaren parti teşkilatı içerisinde parti müfettişliği sistemini uygulamaya başlamıştır. 1925 yılında bütün ülke 14 parti müfettişliği mıntukasına ayrılmış ve her birinin başına müfettişler atanmıştır. 1927 yılında parti müfettişlerine, parti teşkilatı içerisinde önemli görev ve yetkiler verilmiş, hatta bu yetkiler parti dışına da kaydırılmıştır. Öte yandan parti müfettişliği hiyerarşik bir denetim mekanizması olarak da düşünülebilir. Bu bakımdan parti müfettişliği sistemi parti-halk bütünleşmesinde de önemli bir konuma sahiptir. Zira parti müfettişleri, yurt çapında görev yaptıkları bölgelerde halkla birebir temas halinde olmuşlardır. Öyle ki, görev yaptıkları bölgedeki halkevlerini ve halkodalarının teftişinde de aktif biçimde rol almışlardır. Atandıkları görev bölgelerinde, merkez ve kazalarda parti teşkilatının yaptığı bütün faaliyetleri inceleyerek teşkilatla ilgili olumlu ve olumsuz izlenimlerini raporlarına aksettirmişlerdir. Beşinci Genel Müfettişlik hususuna gelince, bunun arka planı Osmanlı dönemine dayanmaktadır. Daha sonra cumhuriyet döneminde de ihtiyaca binaen ilki 1927 yılında olmak üzere beş farklı bölgede kurulmuştur. Bu çalışmada Hatay bölgesine atanan parti müfettişlerinin faaliyetleri ile Beşinci Genel Müfettişlik ele alınacaktır. Hatay vilayetinde CHP'nin kentte teşkilatlanması ve halkla etkileşimine değinilecektir. Bu etkileşimde rol alan parti müfettişlerinin Hatay'la ilgili değerlendirmeleri ve Beşinci Genel Müfettişliğin kurulması süreci çalışmanın ana konusunu oluşturmaktadır. Diğer yandan Beşinci Genel Müfettişliğin kurulmasının Hatay'a olan etkileri ortaya konulacaktır. Çalışmada ağırlıklı olarak Başkanlık Cumhuriyet Arşivi'nden yararlanmanın yanı sıra yerel ve ulusal basında yer alan haberlerden de istifade edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Hatay, Parti Müfettişi, Beşinci Genel Müfettişlik, CHP.

Abstract

Party inspectorate entered Turkish political life for the first time as an institution with the regulation of the Committee of Union and Progress. The Republican People's Party acquired the party inspectorate from here and adapted it to its own body and started to implement the party inspectorate system within the party organization since 1923. In 1925, the whole country was divided into 14 party inspectorate districts and inspectors were appointed to head each of them. In 1927, party inspectors were given important duties and powers within the party organization, and even these powers were shifted outside the party. On the other hand, the party inspectorate can also be considered as a hierarchical control mechanism. In this respect, the party inspectorate system has an important place in the integration of the party and the people. Because the party inspectors have been in one-to-one contact with the people in the regions they work throughout the country. So much so that they took an active role in the inspection of the community centers and ringlets in the region where they worked. They examined all the activities of the party organization in their assigned duty areas, headquarters and districts, and reflected their positive and negative impressions about the organization in their reports. As for the Fifth General Inspectorate, its background dates back to the Ottoman period. Later, during the republic period, it was established in five different regions, the first being in 1927, depending on the need. In this study, the activities of party inspectors assigned to Hatay region and the Fifth General Inspectorate will be discussed. The organization of the CHP in the city of Hatay and its interaction with the people will be mentioned. The main subject of the study is the evaluation of the party inspectors who took part in this interaction about Hatay and the establishment of the Fifth General Inspectorate. On the other hand, the effects of the establishment of the Fifth General Inspectorate on Hatay will be revealed. In the study, in addition to benefiting mainly from the Presidential Republic Archive, the news in the local and national press were also benefited.

Keywords: Hatay, Party Inspector, Fifth Inspectorate General, RPP.

Giriş

Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı sonucunda yıkılması ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasından sonra rejim değişikliği olmuştur. Bu süreçte TBMM'nde kurulan Müdafaa-i Hukuk Grubu, zaman içerisinde değişerek 1923 yılında Halk Fırkasına dönüşmüştür. 1923'de kurulan Halk Fırkası, Cumhuriyetin ilanı ile 1924 yılında Cumhuriyet Halk Fırkası, 1935 yılında ise Cumhuriyet Halk Partisi

adını almıştır. Günümüze kadar varlığını sürdüren Cumhuriyet Halk Partisi, 1950 yılına kadar yönetimde tek başına söz sahibi olmuştur.

Bu dönemde tek parti olarak varlığını sürdüren Cumhuriyet Halk Partisi, hem parti içi denetimi sağlamak hem de muhalefetin bulunmamasından kaynaklanan dezavantajlardan kurtulmak için bir takım adımlar atmış ve parti müfettişliği kavramını gündeme getirmiştir. Bu Parti Müfettişliği, kurum olarak yeni bir kurum değildi. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin nizamnamesinden alınarak 1923 yılında CHP bünyesine uydurulmuştur. Parti Müfettişliği sisteminde, vilayetler ulaşım vaziyetlerine göre teftiş bölgelerine ayrılmıştır. Her teftiş bölgesi de o bölgeye dahil bir vilayetin adıyla anılmıştır. Bu bölgelerden her birine parti müfettişi gönderilmiştir.¹ CHP'yi kuran ve partide yer alan kişilerin büyük bir kısmı İttihat ve Terakki Cemiyeti kökenli olduğundan parti müfettişliği, bunların zihinlerde var olan bir tecrübelerdir. Dolayısıyla Cumhuriyet döneminde de bu tecrübelerini yani parti müfettişliğini tekrar hayata geçirmişlerdir.

Böylece Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren Cumhuriyet Halk Partisi'nin illerdeki teşkilatlarını denetlemede kullandığı yöntemlerden biri bölge müfettişlikleri modeli olmuştur.² 1925 yılında CHP ülkeyi 14 bölgeye ayırarak her bir bölgenin başına bir müfettiş atamış ve merkeze bağlı bir kontrol mekanizması oluşturmuştur.³ 1927 yılında yapılan düzenlemelerle parti müfettişlerinin yetkileri daha da artırılmıştır. Parti Müfettişliği 1931 yılında kaldırılmış⁴, ancak 1935 yılında tekrar kurulmuştur. Parti Müfettişleri, yerel parti teşkilatlarının yanında görev alanında bulunan Halkevlerini ve Halkodalarını da denetlemekle vilayetin siyasi, ekonomik, sosyal yapısı hakkında bilgi vermekle yükümlüdür. Parti Müfettişliğinde, her müfettişe en fazla üç vilayet sorumluluğu verilmekteydi. Müfettişler bu vilayetlerle ilgili yılda en az iki raporu genel merkeze göndermekle mesuldüler.⁵

1935 yılında sadece 23 vilayeti kapsayan 7 teftiş bölgesi varken⁶ 1 Eylül 1940'da 40 vilayetten oluşan 25 teftiş bölgesi oluşturulmuştur. 1940 yılında müfettiş sayısı önce 25'e sonra da 26'ya çıkarılmıştır. 1950'de teftiş Yönetmeliğine göre 25 olan bölge sayısı 54'e yükselmiştir.⁷

Tarihi arka planı Osmanlı'ya dayanan Umumi Müfettişliklere gelince, Cumhuriyet döneminde Doğu ve Güneydoğu Anadolu'nun kalkınmasını sağlamak için yeniden kurulması bir zorunluluk haline gelmiştir.⁸ Merkezîyetçi politikanın bir sonucu olan Umumi Müfettişlikler, beş farklı bölgede kurulmuştur. Bunların asıl kuruluş gayesi emniyet ve asayiş problemlerini gidermekti. Ancak daha sonra ekonomik, kültürel ve sosyal görevler de üstlenmişlerdir. Cumhuriyet döneminde fiilen yirmi sene faaliyetlerini devam ettiren Umumi Müfettişlikler, hukuken yaklaşık yirmi beş sene varlıklarını sürdürmüşlerdir. Bunlardan ilki 16 Temmuz 1927'de yürürlüğe giren "Umumi Müfettişlik Teşkiline Dair Kanun"⁹la sonuncusu olan Beşinci Umumi Müfettişlik ise 24 Haziran 1947'de kurulmuştur. Türkiye genelinde kurulmuş olan Umumi Müfettişlik Teşkilatları, 1948'den itibaren fiilen lağvedilmiştir. 1952 yılında ise tamamen ortadan kaldırılmışlardır.¹⁰

Bölge Müfettişleri ve Faaliyetleri

CHP Genel Sekreterliğinin illerdeki parti teşkilatlarını denetlemede kullandığı en etkili araçlardan birisi, Cumhuriyet'in ilk yıllarından beri geçerli olan parti bölge müfettişlikleri modeliydi. Bu uygulamaya 1931 yılında son verildi. Diğer taraftan Meclis'in tatile girdiği yaz aylarında, milletvekilleri ait oldukları illere gönderilmekte ve bu kişilerden seçim bölgeleri hakkında ayrıntılı raporlar istenmekteydi. Yine, CHP Genel Sekreterliği'nin 1935 yılında hazırladığı plana göre, illerdeki parti ve halkevi örgütlerinin daha düzenli teftiş edilmesi kararlaştırılmış ve milletvekilleri, ait oldukları illerden farklı yerleri teftiş

¹ Cumhuriyet Halk Partisi Teftiş Talimatnamesi 1943, s. 3.

² BCA, 490.01.648.152.1.

³ Uyar 1998, s. 77.

⁴ Bal 2013, s.733.

⁵ Helvacı ve Kandil 2016, s. 246-247.

⁶ Karayaman 2017, s. 463.

⁷ Akter 2017, s. 1463-1464.

⁸ Aydoğan 2004, s. 3.

⁹ Bulut 2015, s. 91-92.

¹⁰ Korhan 2012, s. 140-141.

etmeye başlamışlardı. 1935'te başlatılan bu uygulamayla Meclis'in tatilde olduğu dönemlerde, milletvekillerine farklı illeri teftiş etme görevi verilmişti.¹¹

Cumhuriyet Halk Partisi taşra teşkilatının ve Halkevlerinin teftişinde yaşanan sıkıntılar, parti müfettişliği kurumunun 1935'te tekrar geri getirilmesine yol açmıştır. Böylece 1931'e kadar uygulanmış olan parti müfettişliği sistemi geri getirilmiştir. 1939'da toplanan Beşinci Büyük Kurultay'da kabul edilen "*CHP Teftiş Talimâtname'si*" ile Türkiye 20 teftiş bölgesine ayrılmış ve her bölgeye bir parti müfettişi tayin edilmiştir.¹² Bu bölgelerden biri de Hatay bölgesidir. Türkiye'ye katıldıktan sonra tek parti döneminde Hatay'a on parti müfettişi atanmıştır. Bunlar sırasıyla Rahmi Apak, Hasan Reşit Tankut, Fahrettin Tiritioğlu, Muhsin Adil Binal, Rahmi Apak (ikinci kez), İbrahim Şükrü Sökmensüer, Turhan Cemal Beriker, Aziz Perkün, Ali Akif Eyidoğan ve Cemal Kazancıoğlu'dur. Rahmi Apak iki kez Hatay parti müfettişliğine görevlendirilmiştir. Bu kısımda önce parti müfettişleri tanıtılarak bu bölgede görevlendirilmelerinin nedenleri üzerinde durularak Hatay'daki parti teşkilatına etkileri tartışılacak ve daha sonra müfettişlerin Hatay'daki faaliyetlerinden bahsedilecektir.

Hatay Bölgesi İlk Parti Müfettişi: Rahmi Apak

Hatay Devleti kurulduktan sonra, buraya gelen ilk Parti Müfettişi Tekirdağ Milletvekili Rahmi Apak olmuştur.¹³ 1887 Babaeski doğumlu olan Apak, ilk tahsilini Babaeski, Kırklareli ve Edirne'de yaptıktan sonra orta tahsilini Edirne Askerlik Lisesi'nde tamamlamıştır. 1906'da Pangaltı Harbiye Mektebi'ni bitirdikten sonra ikinci mülazım olarak Dedeoğlu Garnizonuna tayin olmuştur. 1908-1910 yıllarında Edirne Askerlik Lisesi Fransızca öğretmenliği yapan Apak, 1910-1914'de Harp Akademisi'ni bitirmiştir. Balkan Savaşı'nda Vardar Ordusu'na iştirak etmiş ve I. Dünya Savaşı'nda Kafkas, Irak ve Filistin Cephelelerinde 52. ve 53. Fırkaların Erkan-ı Harbiye Başkanlığını yapmıştır. 1917'de Filistin'de İngilizlere esir düşerek 1919'a kadar Malta'da kalmıştır. Milli Mücadele'de Alay ve Liva Kumandanlıkları yapan Rahmi Apak, bir ara Moskova Ateşemiliterliğinde de bulunmuştur. Harp Akademisi'nde öğretmenlik de yapan Apak, 1926-1934 yılları arasında Kırklareli ve Ayvalık'ta Süvari Alay Kumandanlıklarında bulunmuştur. 1934'te ordudan emekli olmuş ve Ankara'da CHP Genel İdare Heyeti üyeliğine seçilmiştir.¹⁴ 14 Ekim 1963'te vefat etmiş ve Babaeski Mezarlığına defnedilmiştir.¹⁵

Rahmi Apak, CHP'nin Hatay'da temelini atan ilk parti müfettişi olarak bilinmektedir. 11 Şubat 1939'da parti müfettişi olarak Hatay'a gönderilen Rahmi Bey¹⁶, burada hemen CHP'nin teşkilatlanma çalışmalarına başlamış ve bu çalışmalar Şubat, Mart ve Nisan aylarında sürmüştür.¹⁷ 22 Nisan 1939 tarihinde de Hatay Vilayet kongresi yapılarak bu süreç büyük ölçüde tamamlanmıştır.¹⁸ Bu yolda Rahmi Apak ilk iş olarak bağımsızlıktan sonra faaliyetini durduran Hatay Halk Partisi yerine, Hatay'da CHP ile Halkevleri teşkilatlarını kurmak için tetkikler yapmış ve bilahare İskenderun, Kırınhan ve Reyhaniye'de CHP ile Halkevleri şubelerini açmıştır. Akabinde de bu kuruluşların köy ve mahalle ocaklarını kurma çalışmalarını başlatmıştır.¹⁹ Dolayısıyla Hatay'da CHP teşkilatını kuran kişi parti müfettişi ve aynı zamanda CHP Genel İdare Heyeti Üyesi olan Rahmi Apak'tır.²⁰

Parti müfettişliği sırasında Hatay'daki Halkevleriyle ilgilenen Rahmi Apak, Hatay'da Türkçe yayın yapan Yenigün, Hatay, Karagöz ve Arapça yayın yapan Türkiye yanlısı Ahd-i Cedit ve Enba-i Hatay gazetelerinin bütün parasal giderlerini karşılamıştır.²¹ Diğer taraftan Türkiye'den gelen paralarla Hatay'daki Halkevi teşkilatlanmasına hız vererek, Hatay davası için şehit olanların aileleri ile Türk inkılablarını Hatay'da yaygınlaştırmaya maddi yardımda bulunmuştur.²²

¹¹ BCA, 490.01.648.152.1.

¹² Akandere 1996, s. 95.

¹³ Tarık Mümtaz 1942, s. 15.

¹⁴ TBMM Arşivi, HT.1002.1.5.

¹⁵ Çufalı 2012, s. 1001.

¹⁶ Pehlivanlı vd. 2001, s. 127-128.

¹⁷ BCA, 490.01.302.1221.1; BCA, 490.1.0.0.201.797.3; Yenigün, 14, 15, 25, 29 Mart 1939; Ulus, 29 Mart 1939.

¹⁸ Yenigün, 23 Nisan 1939; Ulus, 23 Nisan 1939.

¹⁹ Sofuoğlu-Dağıstan, s. 102.

²⁰ BCA, 490.01.302.1221.1; BAC, 490.01.302.1222.1.

²¹ Sofuoğlu-Dağıstan 2008, 102; Payaslı 2009, s. 73.

²² Pehlivanlı, 128-129; Payaslı 2011, s. 221.

CHP, Hatay'a verdiği öneme binaen Genel İdare Heyeti Üyesi Rahmi Apak'ı bölgeye göndermiştir. Görüldüğü üzere Rahmi Bey'in tek vazifesi Hatay'da parti teşkilatını kurmak değildi. Halkevlerinin sayısını artırarak bölgede parti-halk bütünleşmesini sağlamaktı. Ayrıca Hatay'ın anavatana katılması sürecinde Türkiye'nin ve Türklüğün yanında yer alan basın, aile ve şahısları da bir noktada maddi yardım yaparak takdir etmekte.

Rahmi Bey'in parti müfettişliğinin 1939 Haziran ayı ortalarında devam ettiği görülmektedir.²³ Müfettişlik görevinin ne zaman sona erdiği belli olmamakla beraber ondan sonra Hatay'a parti müfettişi olarak Hasan Reşit Tankut atanmıştır.

Hasan Reşit Tankut

Hatay'ın Türkiye'ye katılmasından sonra bölgeye müfettiş olarak Maraş Milletvekili Hasan Reşit Tankut atanmıştır. Hasan Bey, 1893 Elbistan doğumlu olup mülkiye mezunudur. Nixsar, Artova ve Erbaa kaymakamlıklarında bulunmuştur. 1928'de mülkiye müfettişi olan Tankut, 1935'de Dil, Tarih ve Coğrafya Fakültesi'nde Türkoloji Profesörü olmuştur. 1931'de Muş, 1935 ve 1939'da Maraş, 1950'de Hatay ve 1957'de Mardin'den milletvekilliğine seçilmiştir.²⁴ Dil ve tarih alanlarındaki çalışmalarıyla tanınan Tankut, 18 Şubat 1980'de vefat etmiştir.²⁵

Profesör Tankut'un iltihakın hemen peşine Hatay'a bölge müfettişi olarak atanmasının özel bir nedeni olsa gerektir. Çünkü Hatay ili nüfus yapısı itibarıyla Nusayrilerin de yaşadığı bir yerdir. Aynı yıllarda Tankut'un Nusayriler ve Nusayrilik üzerine çalışmalar yapması kanaatimizce tercihen Hatay'a müfettiş olarak atanmasının en önemli sebebidir.²⁶ Ayrıca Tankut'un Maraş milletvekilliği yapması münasebetiyle Hatay ilini de yakından tanıdığı varsayılabilir. Bu sebeple bölgeyi ve hususiyetlerini iyi bilen ve yakından tanıyan Hasan Reşit Bey'in bölgedeki çalışmalarında bunları dikkate alacağı aşikardır.

1939 Belediye seçimlerinde, Adana Bölgesi Parti Müfettişi olarak Hasan Reşit Tankut'un, bu bölgede olduğunu görmekteyiz.²⁷ İltihaktan sonra Hatay'da ilk yerel seçim 23 Ekim 1939'da yapılmıştır. Dolayısıyla Hasan Bey, bu tarihten önce bölgeye parti müfettişi olarak atanmış, yerel seçimler ve ardından genel seçimlerde Hatay'da bulunarak çalışmalarını yürütmüştür. Hasan Reşit Bey, Hatay'daki 5 Kasım 1939 genel seçimlerinde, ikinci seçmenlere hitaben bir konuşma yapmış ve onlardan oylarını tam ve mutlak bir hürriyetle kullanmalarını istemiştir. Gündüz sinemasında yapılan milletvekili seçimini, parti müfettişi başlatmıştır. Yine seçim sonuçlarını da Gündüz Sineması'nın balkonundan halka ilan eden Hasan Reşit Bey olmuştur.²⁸ Hatay'ın meclise gönderdiği ilk milletvekilleri, 18 Kasım 1939 tarihinde, Parti Müfettişi Hasan Reşit Tankut ile birlikte Ankara'ya hareket etmişlerdir.²⁹

Hasan Reşit Bey, 1939 yılı sonlarıyla 1940 yılı başlarında görev bölgesi olan Seyhan, İçel ve Hatay'da teftişlerde bulunmuştur.³⁰ 6 Ocak 1940 tarihinde yapılan Hatay Vilayet İdare Heyeti toplantısına katılan Hasan Reşit Bey, bu toplantıda ele alınan Halkevleri ve Halkodaları ile ilgili karar hakkındaki kanaatini 13 Ocak 1940 tarihinde İskenderun'dan Genel Sekreterliğe gönderdiği yazıda bildirmişti. Hasan Reşit Bey, Hatay'daki mevcut yedi Halkevinden Yayladağı ilçesi ile Belen Nahiyesi Halkevinin, çalıştıracak eleman ve vasıtalara sahip olmadığı, uzun zaman içinde de olamayacaklarından dolayı, buralardaki Halkevlerinin Halkodalarına çevrilmesini uygun bulmuştu. Hassa ilçesinin ise küçük bir köy olmakla beraber memurları ve öğretmenleriyle halkı bir araya toplamak ve aydınlatmak için bir merkeze yani binaya ihtiyaç duyulduğundan burada da Halkevi yerine Halkodası açılmasını istemişti. Tamamıyla Arapça konuşan Süveydiye³¹ ve Harbiye nahiyeleri küçük birer kasaba halindeydi. Ancak Süveydiye'de öğretmenler, liman ve gümrük memurları, Harbiye'de ise seyyah ve ziyaretçiler oldukça fazla olduğundan, bu iki nahiye merkezinde de birer Halkodası açılmasını yerinde bulmuştu. Bu

²³ BCA, 490.01.845.345.2.

²⁴ TBMM Arşivi, HT.848.1.11.

²⁵ Çufalı 2012, s. 828.

²⁶ Tankut 1938; Nusayrilik için ayrıca bkz. Tozlu-Ürkmez 2017.

²⁷ Yenigün, 6 İnkinciteşrin 1939; CHP'nin Hatay'da ilk Parti Müfettişi Maraş Milletvekili Hasan Reşit Tankut'tur. Tarık Mümtaz 1942, s. 15.

²⁸ Yenigün, 6 İnkinciteşrin 1939.

²⁹ Yenigün, 18 İnkinciteşrin 1939.

³⁰ Koçak 2012, s. 377.

³¹ Bugünkü Hatay ili Samandağ ilçesi.

Halkodalarına talimatnamesine uygun olmak şartıyla parti binaları içinde veya dışında yer temin edilebileceğini bildirmişti.³²

Süveydiye ve Harbiye nahiyelerinin yukarıda verilen özelliklerinden başka bir de buraların demografik yapısı da önem arz etmekteydi. Çünkü bu nahiyeler Nusayri nüfusun yoğun olarak yaşadıkları yerlerdi. Nusayriler ve Nusayrilik üzerine çalışmaları bulunan dolayısıyla bölgeyi iyi tanıyan Hasan Reşit Bey, buralarda Halkodası açtırarak bu nüfusun Türkiye ile bütünleşmesini sağlamayı amaçlamıştı.

Hasan Reşit Tankut'un parti müfettişi olduğu dönemde Hatay, Adana Bölgesi Parti Müfettişliğine bağlı bulunuyordu. Hatay'da üye kayıt işleri ilk defa Rahmi Apak ve Hasan Reşit Tankut'un parti müfettişlikleri döneminde yapılmıştı.³³

Fahrettin Tiritöğlü

Hatay, 1940'ların başında müfettişlik olarak Gaziantep Bölgesi Müfettişliğine bağlıydı. 1940 Kasım ayından 1943 Mart ayı sonlarına kadar Gaziantep Bölgesi Müfettişi Balıkesir Milletvekili Fahrettin Tiritöğlü'ydü.³⁴ 1893 Balıkesir doğumlu olan Fahrettin Tiritöğlü, Tiritzade ailesine mensuptur. 1912'de Mercan İdadisini, 1915 tarihinde de Mülkiye Mektebi'ni aliyyülala derece ile tamamlamıştır. Seferberlikten mütarekeye kadar İkinci Ordu menziline Levazım Zabıtı olarak askeri vazifesini yerine getirmiştir. Terhis olduktan sonra ticaretle meşgul olan Fahrettin Bey, Milli Harekat esnasında Balıkesir Müdafaa-i Hukuk Heyet-i Merkeziyesi emrinde teşkil edilen Menzil Levazım Riyaseti görevini ifa ettiğinden dolayı TBMM kararıyla İstiklal Madalyası ile taltif olunmuştur. Kurtuluş Savaşı'nı müteakiben 22 Ekim 1922 tarihinde Balıkesir Vilayeti Tahrirat Müdüriyetine tayin olunmuş ve 1924 tarihinde buradan istifa ile 1924 Haziran'ında Dahiliye Vekaleti emriyle Balıkesir Vilayeti Vali Vekaletine tayin olmuştur. 14 Şubat 1925 tarihine kadar sekiz ay bu vazifede bulunmuştur. 1926 senesinde Genel Meclis üyeliğine ve Encümen-i Vilayet üyeliğine seçilmiştir. Fahrettin Bey dört dönem Balıkesir milletvekilliği yapmıştır.³⁵ Türk Eğitim Derneği kurucularından olan Tiritöğlü, 9 Aralık 1968'de Ankara'da vefat etmiş ve Balıkesir'de toprağa verilmiştir.³⁶

Özgeçmişinden de anlaşıldığı gibi Fahrettin Bey'in tecrübelerinden yararlanmak amacıyla bölgeye müfettiş olarak atandığı kanaatindeyiz. Zira Hatay CHP teşkilatının yeniden düzenlenmeye ihtiyacı vardı. 1940 Kasım'ında Parti Müfettişliğine atanan Tiritöğlü³⁷, Hatay parti teşkilatını da teftişle görevliydi. Bölge Müfettişi Fahrettin Bey, Hatay CHP teşkilatını yeniden kurmaya çalıştığı dönemde, Hatay Valisi Şükrü Sökmensüer'den çok büyük yardım görmüş ve bunu Genel Sekreterliğe sunduğu raporunda da dile getirmiştir.³⁸

Vali Şükrü Sökmensüer'in partimize karşı derin rabıtası ve parti işleriyle olan çok samimi alakası bu hususta mühim amil olmaktadır. Bu defaki teftişlerimizde de birlikte kazalara giderek yeniden vücuda getirdiğimiz parti teşkilatımızın faaliyet ve mesaileri derecesini ve alınacak yeni tedbirleri birlikte müzakere edecek kadar partimize karşı olan yakınlığını ve içten alakasını ispat etmiştir.

Fahrettin Bey, Valiyle birlikte bütün kazalara giderek vaziyeti ve hakiki ihtiyaçları mahallerinde tetkik ve tespit etmiş ve Dört Yol kazası³⁹ hariç olmak üzere, merkez kazası ve diğer beş kazada 115 esas ocak ve 76 semt ocağı vücuda getirmiştir.⁴⁰ Neticede, Hatay CHP teşkilatı 1940 yılında Gaziantep Bölgesi Müfettişi Fahrettin Tiritöğlü tarafından CHP nizamnamesine uygun bir şekilde yeniden teşkilatlandırılmıştı.⁴¹ Bu bağlamda vilayet içindeki parti teşkilatını yeniden düzene sokmak için parti müfettişi Tiritöğlü ile Vali Sökmensüer, 1941 Nisan ayı içerisinde Süveydiye, Yayladağı ve Hassa'ya

³² BCA, 490.01.962.726.2.

³³ BCA, 490.01.271.1084.1.

³⁴ BCA, 490.01.271.1084.1; Tarık Mümtaz 1942, s. 15.

³⁵ TBMM Arşivi, HT.660.1.3.

³⁶ Çufalı 2012, s. 203.

³⁷ Payaslı 2013, s. 71.

³⁸ BCA, 490.01.271.1084.1.

³⁹ Dört Yol kazasının teşkilatı, daha önce Seyhan vilayetine bağlı iken yapılmıştı. 1939 yılında, Dört Yol ilçesi Adana'dan alınarak Hatay'a bağlanmıştır. Banoğlu ve Alsan 1970, s. 28.

⁴⁰ BCA, 490.01.271.1084.1.

⁴¹ Fahrettin Bey'den önce, Hatay'da CHP teşkilatını Rahmi Apak kurmuştu. Bkz. Melek 1986, s. 83.

giderek teftişlerde bulunmuşlardı.⁴² Fahrettin Bey, 9 Haziran 1941 tarihinde Gaziantep'ten Hatay'a gelmiş ve parti işleriyle meşgul olduktan sonra İskenderun'a dönmüştü.⁴³

Bu tarihlerde Fahrettin Bey⁴⁴, parti teşkilatını iyice sağlamlaştırmak için sık sık Hatay'ı ziyaret etmekteydi. Hatay'da misafir olarak bulunan milletvekilleri, 15 Şubat 1942 tarihinde parti müfettişi ve belediye başkanıyla birlikte Süveydiye'ye gidip gelmişlerdi.⁴⁵ Buranın demografik yapısından dolayı Fahrettin Bey sık sık ziyaret etmekte ve parti ile halk arasındaki bağları kuvvetlendirmekteydi.

Fahrettin Bey'in 12 Şubat 1942 tarihli teftiş raporuna göre 1942 yılı başlarında Hatay CHP parti teşkilatının ilk kademesi olan ocakların büyük bir kısmının kendilerine ait binaları yoktu.⁴⁶ Bölgedeki teftişlerinden sonra Tiritoğlu, 21 Şubat 1942 tarihinde Ankara'ya dönmüş⁴⁷ ve 9 Eylül 1942'de tekrar Ankara'dan Hatay'a gelerek Gaziantep'e geçmişti. İki gün Gaziantep'te kaldıktan sonra 12 Eylül'de tekrar Hatay'a gelmiş ve bir ay kadar burada kalmıştı. Parti müfettişi,⁴⁸ Vali Şefik Refik Soyer'le⁴⁹ birlikte 18 Eylül 1942 günü sabah treniyle Dörtyol kazasına gitmişler ve Dörtyol Belediye seçimi yoklaması ve parti namzetleri tespitine katılmışlardı.⁵⁰

Bölge Müfettişinin Hatay'da kalış amacı, belediye seçimleriydi. 1942 Eylül ayı başlarında Antakya'da belediye seçimleri başlamış ve isimleri yazılı sekiz yerde mahallelerin nüfuslarını içeren defterler asılmıştı. Defterlerin asılı olduğu mıntıklar Cumhuriyet, Ulucami, Akbaba, Şehitler, Meydan, Affan, Orhaniye ve Gişa mıntıklarıydı.⁵¹

Vali Şefik Soyer⁵² ile Parti Müfettişi Tiritoğlu, belediye seçiminden sonra Hatay'dan ayrılarak 21 Ekim 1942 tarihinde, Hassa kazasına gitmişlerdi. Kaza kongresinde ve Belediye Başkanı seçiminde hazır bulunduktan sonra, Kırıkhan'a gidecek ve orada da kaza kongresi ile belediye başkanı seçiminde hazır bulunacaklardı.⁵³

Tiritoğlu, genel seçimler dolayısıyla 1943 yılında bölgedeki faaliyetlerini sürdürmekteydi. Şubat başlarında Gaziantep'ten İskenderun'a geçen parti müfettişi, 4-5 Şubat'ta Hatay'a gelerek ikinci seçmen yoklamasını yapmış ve parti adaylarını belirlemişti. 6 Şubat'ta ise Kırıkhan ve Reyhaniye'de ikinci seçmenler için yoklama yapmış ve 18 Şubat'ta seçim işlerini gözden geçirmek üzere Süveydiye'ye gidip gelmişti.⁵⁴ Diğer taraftan 18 Şubat'ta vilayetin ikinci seçmen seçimi bitmiş ve her tarafta parti adayları oy birliği ile seçilmişti.⁵⁵ Gaziantep ve Hatay vilayetlerinde ikinci seçmen yoklamalarının tamamlandığı, CHP Gaziantep Bölgesi Müfettişi Fahrettin Tiritoğlu'nun merkeze çektiği telgrafla da teyit edilmişti.⁵⁶

Diğer yandan Fahrettin Bey'in 10 Şubat 1943 tarihli teftiş raporuna göre Hatay vilayetinin her tarafında sıtma hastalığı hüküm sürdüğünden birçok kişi hayatını kaybetmişti. Bu yüzden bütün vilayete şamil olmak üzere bu hastalıkla mücadele yapılması gerekiyordu. Bilimsel usullere ve çeltik kanununa uygun olarak yapılmadığı anlaşılan Amik Ovası'ndaki pirinç ziraatının ya tamamıyla men edilmesi veyahut sınırlandırılması ve sıkı bir murakabeye tabi tutulması için Sıhhat ve İçtimai Muavenet Bakanlığı ile Ziraat Bakanlığından bu konuyla yakından ilgilenmesi istenmişti. Yine İskenderun etrafındaki bataklıkların inşa edilmekte olan liman ve iskele ile birlikte Nafia Bakanlığından tahsis olunacak para ile yaptırılması talep edilmişti. Ayrıca Ziraat Bakanlığından iklim şartları müsait olmasına rağmen ilkel

⁴² Yenigün, 8, 9, 11 Nisan 1941.

⁴³ Yenigün, 10 Haziran 1941.

⁴⁴ BCA, 490.01.271.1084.1.

⁴⁵ Yenigün, 16 Şubat 1942.

⁴⁶ BCA, 490.1.510.2048.1.

⁴⁷ Yenigün, 21 Şubat 1942.

⁴⁸ Yenigün, 9, 12, 18 Eylül 1942.

⁴⁹ Tarık Mümtaz 1942, s. 16.

⁵⁰ Yenigün, 9, 12, 18 Eylül 1942.

⁵¹ Yenigün, 7 Eylül 1942.

⁵² Hatay'ın ikinci valisi olup 13 Şubat 1942 tarihinden 13 Ocak 1944'e kadar Hatay Valiliği yapmıştır. Hatay İl Yıllığı 1967 1968, s. 6.

⁵³ Yenigün, 21 İlkteşrin 1942.

⁵⁴ Yenigün, 1, 3, 6, 8, 18 Şubat 1943.

⁵⁵ Yenigün, 17, 18, 19 Şubat 1943.

⁵⁶ BCA, 490.1.0.0.381.1608.1.

bir şekilde yapıldığı için layıkıyla istifade olunamayan zeytincilik, narenciyecilik işleriyle meşgul olması ve Antakya ve İskenderun'da birer fidanlık ve numune bahçeleri kurulması istenmişti.⁵⁷

Muhsin Adil Binal

1943 yılı sonlarında Hatay bölgesinden sorumlu CHP Bölge Müfettişi değiştirilmişti. Aralık ayı ortalarında, Hatay'a müstakil bir bölge müfettişi atandığını görüyoruz.⁵⁸ Bu yeni müfettiş Konya Milletvekili Muhsin Adil Binal'di.⁵⁹ 1905 yılında Konya'da doğan Binal, liseyi Konya'da okumuştur. 1925'de İstanbul Darülfünunu Tabiiye şubesinde mezun olmuş ve 1926 yılı başında öğrenim için Fransa'ya gitmiştir. 1929 yılında Fransa'da Besaneon Üniversitesi'nde Jeoloji ve Mineroloji alanında ihtisasını tamamlayarak yurda dönmüş ve İstanbul Üniversitesinde asistan olmuştur. Daha sonra Sivas Lisesi tabiiye öğretmenliğine tayin olan Muhsin Bey, bu lisenin müdürlüğünü de yapmıştır. Sonra sırasıyla Gazi Terbiye Enstitüsü Jeoloji Öğretmenliği, Maarif Vekilliği Yüksek Öğretim Şube Müdürlüğü, Maarif Vekilliği Müfettişliği ve İstanbul Maarif Müdürlüğü görevlerinde bulunmuştur. Muhsin Adil Binal, iki dönem de CHP Konya Milletvekilliği yapmıştır.⁶⁰ 1 Mayıs 1972 tarihinde vefat etmiştir.⁶¹

Muhsin Bey, 13 Aralık 1943 tarihinde, Adana yolu ile Ankara'dan Hatay'a gelmişti. Burada 15 gün kadar kalarak parti kaza kongrelerini takip edecekti.⁶² Parti Müfettişi Muhsin Adil Binal, 1944 yılı sonlarında üç kez daha Hatay'a gelmişti. Bunlardan biri 6 Eylül'de⁶³, ikincisi 17 Kasım'da, diğeri ise, Vilayet Kongresinde bulunmak üzere 14 Aralık 1944'de gerçekleşmişti.⁶⁴ 17 Kasım'daki gelişinde Harbiye Halkodasının temel atma törenine katılan Muhsin Adil Binal, törende bir de konuşma yapmıştı. Konuşmasında, Halkodalarının muhitlerine temin edeceği faydalara, yüksek gaye ve hedeflerine, özellikle Harbiyelilerden partinin istediği ve beklediği hareketlere, Türkçe bilmeyen vatandaşların, memleketin dilini öğrenmek suretiyle umumi bilgiye intibak etmeleri lüzumu üzerinde durmuştu.⁶⁵

Muhsin Bey, Nisan 1945'de Seyhan Bölgesi Parti Müfettişi olarak bölgede bulunmaktadır.⁶⁶ Bundan sonra, Muhsin Bey'in ismine rastlayamıyoruz. Dolayısıyla Muhsin Adil Bey'in 1943 yılı sonlarında başlayan parti müfettişliği 1945 yılı ortalarında son bulmuştur. Bu dönemde Hatay, Seyhan (Adana) ile birlikte Seyhan Bölgesi Parti Müfettişliğine bağlı bulunuyordu.

Rahmi Apak'ın İkinci Kez Hatay Bölgesi Müfettişliğine Atanması

1945 yılı sonlarında, Hatay Bölgesi Müfettişliğine Rahmi Apak tekrar atanmıştır.⁶⁷ Böylece Apak, Hatay'a ikinci kez görevlendirilmiş oluyordu. Nitekim 23 Aralık 1945 Pazar günü CHP Antakya merkez ilçe kongresi Rahmi Bey'in başkanlığında toplanmıştır.⁶⁸ 13 Ocak 1946'da Hatay'a gelen Apak, 29 Ocak'ta Yayladağı'nda, daha sonra Hatay merkezde ve 5 Şubat'ta da İskenderun'da teftişlerde bulunduktan sonra 7 Şubat'ta, şehir kulübünde dostlarına bir ziyafet vermişti. 13 Şubat'ta ise Valiyle birlikte, Kavash köy okulunu teftiş etmişler ve kendilerine Milli Eğitim Müdürü de refakat etmişti.⁶⁹ Bu dönemde parti müfettişi, ilköğretim çalışmaları kapsamında yeni açılan okulların önemli bir kısmını bizzat gezmiş ve bu okullarda Alevi çocuklarının çokluğunu ve Türkçe öğrenme arzularını görerek memnuniyetini dile getirmiş ve 20 yıl içinde yeni neslin tamamıyla Türkçeyi öğrenecekleri kanaatine varmıştı. Diğer taraftan Antakya ve İskenderun'da Halkevleri vasıtasıyla açılan Türkçe okuma yazma kurslarını da teftiş etmişti.⁷⁰

⁵⁷ BCA, 490.1.0.0-510.2048.1.

⁵⁸ Yeniğün, 14 İlkkanun 1943.

⁵⁹ BCA, 490.01.196.778.1.

⁶⁰ TBMM Arşivi, HT.1268.1.7.

⁶¹ Çufalı 2012, s. 726.

⁶² Yeniğün, 14 İlkkanun 1943.

⁶³ Yeniğün, 6 Eylül 1944.

⁶⁴ Yeniğün, 15 İlkkanun 1944.

⁶⁵ Yeniğün, 18 İkinci Teşrin 1944.

⁶⁶ BCA, 490.01.950.683.1.17.

⁶⁷ Koçak 2012, s. 176-177; Ancak tarafımızdan ulaşılan bir belgede, Rahmi Bey'in atanma tarihi olarak 1945 yılı başları verilmektedir. BCA, 490.01.276.1108.2.

⁶⁸ BCA, 490.1.0.0.201.797.3.

⁶⁹ Yenihatay, 30 Ocak - 6, 7, 14 Şubat 1946; Atayolu, 12, 28 Ocak - 4, 6 Şubat 1946.

⁷⁰ BCA, 490.01.845.345.2.

Mart ayı başlarında Ankara'ya geri dönen Apak, 20 Mart 1946'da tekrar Hatay'a gelmişti.⁷¹ Bu arada Hatay'da yeni kurulan Demokrat Parti(DP) ile ilgili, Genel Merkeze 23 Mart'ta rapor sunmuştu. Apak, DP kurucuları hakkında değerlendirmelerde bulunduktan sonra raporunu "Antakya'da üç gün buhranlı çalışmalardan sonra Refik Koraltan, bu ekipten daha zayıf bir ekip vücuda getirmeye muvaffak olamazdı." şeklinde tamamlamıştır.⁷² 5 Nisan 1946 günü Halkevinde, geniş çaplı bir parti toplantısı yapılmıştı. Bu toplantıya CHP il, ilçe, merkeze bağlı bucak, şehir semt ocakları, genel meclis, belediye, ticaret odası, baro, esnaf birlikleri gazeteciler davet edilmişlerdi. Partiyi ilgilendiren işlerin görüşüleceği bu toplantıya parti müfettişi Rahmi Apak başkanlık etmişti. Çiftçi, işçi ve tüccardan tanınmış kimseler de toplantıya katılmıştı.⁷³

Rahmi Apak, Hatay'da bulunduğu bu dönemde bir taraftan da Hatay DP temsilcilerine karşı muhalefet etmekteydi. 5 Nisan 1946 tarihinde Halkevindeki konuşmasında DP'nin bir küskünler partisi olduğunu ve belli başlı bir idealinin olmadığını; bir sınır vilayeti olan Hatay'da ikinci bir partinin kurulup başarılı olmasının devletin otoritesini sarsacağını savunmuştu. Apak'ın bu muhalefetine karşı DP Müteşebbis Heyeti, siyasi hayatın tek parti sisteminden ayrılarak, çok partili demokratik bir hal aldığı, Rahmi Apak'ın CHP namına propaganda faaliyetini artırmasını anlayışla karşıladıklarını ve bunu halk hâkimiyeti rejiminin tabii icaplarından saydıklarını açıklamışlardı. Ayrıca dürüstlük ve karşılıklı sevgi çerçevesi içinde cereyan edecek mücadele ve münasebetlerden memlekete ancak iyilik geleceğini duyurmuşlardı.⁷⁴

Öte yandan Hatay'da DP'nin kurulma aşamasında, Reyhanlı ve Kırıkhan kazalarında tesir ve nüfuzu olan Tayfur Sökmen'in mensup olduğu Reyhanlı aşiretinin DP'ye kayma temayülü görülmüş ve bölge müfettişi Rahmi Apak tarafından, bu durum sezilerek 15 Nisan 1946'da Genel Merkeze bildirilmişti. Apak'a göre bu ailenin Demokrat Partiye geçmesi halinde, Reyhanlı ve Kırıkhan kazalarında oldukça taraftar bulabileceklerdi ve bu ihtimal gün geçtikçe artmaktaydı. Hatta Sökmen'in yeğeni Reşat Mursaloğlu, Celal Bayar tarafından Hatay'da DP'yi yeniden kurmak üzere gönderilmişti.⁷⁵ Tayfur Sökmen ve ailesinin DP'ye yakınlık göstermesinin sebebi CHP'nin çıkardığı toprak reformuna karşı olmalarıydı. Bu dönemde CHP'nin toprak reformu yüzünden toprak ağaları DP'ye geçmek istemiştir.

CHP Hatay Bölgesi Müfettişi Rahmi Apak, bir yandan DP'nin müteşebbis heyetinin kimler olduğunu araştırıp merkeze haber verirken, diğer yandan da DP müteşebbis heyetinde yer alanları, buldukları işlerinden ve mevkilerinden aldırma telaşı içine girmişti. İskenderun'dan merkeze gönderdiği 23 Mart 1946 tarihli raporunda, Antalya Nakliyat Ambarının İskenderun Mümessili olan Kadri Köksal'ı, İskenderun'da kurulan DP şubesinin başlıca üyesi olduğu için işinden etmek istemişti.⁷⁶

Bir süredir İskenderun'da bulunan Apak'ın, parti işleriyle meşgul olmak üzere, 10 Haziran'da tekrar Hatay'a geldiğini görmekteyiz.⁷⁷ Burada yaptığı teftişler sonucunda Genel Sekreterliğe sunduğu raporunda Hatay CHP parti teşkilatında yaşanan uyumsuzluktan ve teşkilat içerisindeki sevgi, dayanışma ve disiplinin yok denecek hale geldiğinden bahsetmiştir. Buna karşılık diğer partilerin iş birliği halinde ve heyecanlı çalışmalar yürüttüklerini ifade eden Rahmi Bey, kısa sürede Hatay CHP teşkilatındaki bu durumun düzeleceği inancında değildi.⁷⁸

Rahmi Apak, 4 Temmuz 1946'da Hatay'dan ayrılmıştır. Gazetelerde yazdığına göre Apak, CHP Genel Sekreterliği tarafından başka bir yere tayin edilmek üzere, acele olarak Ankara'ya çağırılmıştı ve yerine Şükrü Sökmensüer atanacaktı.⁷⁹

Bu bilgilerden anlaşıldığı kadarıyla Rahmi Bey'in müfettiş olarak sorumlu olduğu il, Hatay'dı.⁸⁰ Dolayısıyla dönem dönem Hatay, ya tek başına ya da Gaziantep'le birlikte müfettişlik bölgesi olmuştur. Rahmi Bey'in ikinci kez bu göreve atanmasının Hatay'da DP'nin teşkilatlandığı döneme denk gelmesi

⁷¹ Atayolu, 20 Mart 1946.

⁷² BCA, 490.01.442.1828.1.

⁷³ Yenihatay, 5, 6 Nisan 1946; Atayolu, 5 Nisan 1946.

⁷⁴ BCA, 490.01.442.1828.1.

⁷⁵ BCA, 490.01.442.1828.1.

⁷⁶ BCA, 490.01.442.1828.1.

⁷⁷ Atayolu, 11 Haziran 1946.

⁷⁸ BCA, 490.01.196.778.1.

⁷⁹ BCA, 490.01.196.778.1; Koçak 2012, s. 370; Yenihatay, 6 Temmuz 1946.

⁸⁰ Koçak 2012, s. 370-373.

tesadüf eseri değildi. Hatay, CHP'nin bir nevi kalesi durumundaydı. Bu nedenle partinin ağır toplarından ve aynı zamanda bölgeyi iyi tanıyan biri olarak Rahmi Apak'ı göndermişti.

İbrahim Şükrü Sökmensüer'in Hatay Bölge Müfettişliği

Gazetelerin yukarıdaki iddialarının doğruluğu, 12 Temmuz 1946 tarihinde anlaşılmıştı. Bu tarihte, bir müddetten beri hususi surette görevli olarak Hatay'da seçim işleriyle meşgul olan Şükrü Sökmensüer, Rahmi Apak'ın yerine Hatay CHP Bölge Müfettişliği'ne asaleten tayin edilmiştir.⁸¹ İbrahim Şükrü Sökmensüer 1891'de Üsküp'te dünyaya gelmiştir. Harp Akademisi mezunu olan Sökmensüer,⁸² Balkan ve Birinci Dünya savaşlarında bulunmuş ve Mondros Mütarekesi'nden sonra Anadolu'ya geçerek Milli Mücadeleye katılmıştır. Hatay meselesinin şiddetlendiği dönemde Emniyet Genel Müdürlüğü'nün yanı sıra Hatay Egemenlik Cemiyeti Genel Sekreterliği görevini de yürütmekteydi. Hatay'ın iltihakından sonra Hatay'a atanan ilk vali oldu. 1939-1942 yılları arasında Hatay Valiliği yaptı. Daha sonra Ticaret Bakanlığı İaşe Müsteşarlığına getirildi. İki dönem Erzincan, bir dönem de Gümüşhane milletvekilliği yapan Sökmensüer, 1946-1947 yıllarında İçişleri Bakanlığı görevinde bulundu. 1978'de vefat etti.⁸³

1946 seçimlerine hazırlık dönemi Hatay'da çok hareketli geçmiştir. Hatay CHP teşkilatında bazı sıkıntılar olmuş ve yukarıda bahsedildiği gibi parti müfettişi Rahmi Apak'ın Genel Merkeze bildirdiği şekilde partililer arasında ahenksizlik meydana gelmiştir. İşte bunun üzerine eski Hatay Valisi Şükrü Sökmensüer'in 20 Mart'ta Hatay'a geldiğini görüyoruz. Sökmensüer'in bu ziyaretini Hatay'da bazı kimseler başka manalara yormuşlardı. Hatta Sökmensüer'in parti genel sekreterliğinden bir emirle burada bulunduğunu ve CHP vilayet kurulunu değiştirmek, şunu bunu, şuraya buraya yerleştirmek yetkisini de taşıdığını söylemekteydiler. Bu söylentiler kahve dedikodusu halini almıştı. Sökmensüer ise buraya hiçbir iş ve vazife ile gelmediğini, esasen CHP'nin sorumlu vazifelilerinin –Hatay Bölgesi Müfettişinin- burada bulunduğu bir sırada kendisinin böyle bir vazifeyle gelmiş olamayacağını ve buraya geliş amacının hasret gidermek olduğunu belirtmişti.⁸⁴ Ancak Sökmensüer'in gelişinden hemen sonra DP'den istifaların başlaması ve giriştiği faaliyetler, 1946 seçimleri için Hatay'a hususi görevle gönderilmiş olduğunu doğrulamaktaydı. Bir müddet sonra da hususi surette görevli olarak Hatay'da seçim işleriyle meşgul olmakta bulunan Şükrü Sökmensüer, 12 Temmuz 1946'da Hatay CHP Bölge Müfettişliği'ne asaleten tayin edilmişti.⁸⁵

Şükrü Bey, bölge müfettişliğine atandıktan sonra, 17 Temmuz 1946'da Antakya Halkevinde yapılan CHP'nin seçim toplantısında bir konuşma yapmıştı.⁸⁶ Bir gün sonra da Atayolu gazetesi aracılığıyla, “*Sayın Hataylılara!*” başlığıyla bir seçim uyarı yazısı yayınlamıştı. Bu yazıda; CHP aday listelerinin sandık başları haricinde kimseye verilmeyeceğini, CHP'ne oy vermek isteyen her vatandaş, bu listeyi sandık başındaki parti temsilcisinden isteyerek oyunu kullanacağını duyurmuştu.⁸⁷ CHP, aday listeleri hususunda, seçmenleri sık sık uyarmaktaydı. Yalnız seçim sandıkları başında ve parti temsilcilerinde bulunacak olan CHP aday listeleri “*Altıok*” sembolü taşımaktaydı. Seçmenlerin bu işarete dikkat etmeleri isteniyordu.⁸⁸ Oysa ki DP, seçim kanununa göre, bu işaretin konulmasının kanunsuz olduğunu savunuyordu.

Şükrü Sökmensüer'in bölge müfettişliğine görevlendirilmesinin gayesi onun Hatay'da var olan nüfuzundan faydalanmaktı. Çünkü Şükrü Bey, Hatay'ın ilk valisiydi ve bölgede etkinliği çoktu. Valiliği zamanında CHP'nin Hatay'da yeniden teşkilatlanmasında o zamanki Bölge Müfettişi Fahrettin Tiritöğlü'na çok yardım etmişti.⁸⁹ Ancak Şükrü Bey'in Bölge Müfettişliği pek uzun sürmemiş, 14 Ağustos 1946 tarihinde CHP Hatay bölgesi müfettişliğine Eski İçel Milletvekili Turhan Cemal Beriker atanmıştır.⁹⁰

⁸¹ Atayolu, 12 Temmuz 1946.

⁸² TBMM Arşivi, HT.1067.1.6.

⁸³ Efe 2019, s. 1290-1292.

⁸⁴ Yenihatay, 21, 22 Mart 1946; Atayolu, 22 Mart 1946.

⁸⁵ Atayolu, 12 Temmuz 1946.

⁸⁶ Atayolu, 17 Temmuz 1946.

⁸⁷ Atayolu, 18 Temmuz 1946.

⁸⁸ Atayolu, 19 Temmuz 1946.

⁸⁹ BCA, 490.01.271.1084.1.

⁹⁰ Atayolu, 14, 17 Ağustos 1946.

Turhan Cemal Beriker

Şükrü Sökmensüer'den sonra Hatay Bölge Müfettişliğine atanan Turhan Cemal Beriker, 1891'de Adana'da dünyaya gelmiştir. İlk ve orta tahsilini Adana'da tamamladıktan sonra İstanbul Hukuk Fakültesi'nde iki yıl eğitim görmüştür. Hukuk tahsilini tamamlamak üzere 1914 yılında Belçika'ya gitmiş, ancak Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla yurda dönmüştür. Savaş sırasında Şam'da Dördüncü Ordu emrinde bulunmuştur. Milli Mücadele'de de faal görev alan Beriker, 1926 senesinde Adana Belediye Başkanlığına seçilmiştir. 1938 yılı sonlarına kadar bu vazifede bulunmuş ve 1939 yılında İçel milletvekili olmuştur.⁹¹ 17 Mart 1959 tarihinde vefat etmiştir.⁹²

Turhan Cemal Beriker, 16 Ağustos 1946 Cuma günü öğleden sonra Hatay'a gelmiştir.⁹³ Turhan Bey'in bölgeye gelişi 1946 seçimleri sonrasında rasgeldiği için bölge müfettişi olarak Hatay'da daha çok şikayet meseleleriyle ilgilenmiştir. Bu meselelerden biri 1946 seçimlerinde öğretmenlerin CHP aleyhine çalışmaları ve Hatay CHP İl İdare Kurulunun bunları merkeze şikâyet etmesi olmuştur. İl İdare Kurulunun memurlarla ilgili 15 Ekim 1946 tarihli şikâyetine karşılık, Hatay Bölgesi Müfettişi Turhan Cemal Beriker 6 Kasım 1946 tarihli CHP Genel Merkezine gönderdiği yazısında bazı değerlendirmelerde bulunmuştur. Buna göre; 1946'da yapılan seçimlerde bazı öğretmenler ve memurlar hakkında şikâyetler işitilmiştir. Bunlar arasında maaş darlığı veya geçim sıkıntısından dolayı seçimlerde CHP'ye muhalif bulunanların mevcudiyetini kabul etmek güç değildir. Ancak, bu söylentiler çok kere abartıldığından kanuna aykırılık derecesini tespit etmek çok zor bir iştir. Bunun sebeplerinden biri de parti teşkilatlarının il ve ilçelerde öğretmenlerle hemen hemen hiç meşgul olmayışlarıdır. Beriker, Halkevlerini bunlar için devamlı toplantı yeri haline getirerek, bunları partiye bağlamanın tek müspet bir yol olacağını; zor ve baskı suretiyle yapılacak olumsuz hareketlerin fayda yerine zarar getireceğini bildirmiştir. Bu itibarla adı geçen öğretmenler hakkında bir teşebbüste bulunmanın bunları daha ziyade tahrikten başka bir işe yaramayacağını söylemiştir.⁹⁴

Parti Müfettişi Beriker, 1947 Şubat ayı içinde teftiş bölgesi olan Hatay'daydı. 27 Şubat'ta inşası tamamlanmış olan Veremle Savaş Derneği⁹⁵ dispanser binasını gezerek müteşebbisleri tebrik etmişti.⁹⁶ Yine Beriker, 14 Mayıs'ta Ankara'dan Hatay'a gelmiş ve 20 Mayıs'ta teftiş bölgesi olan Gaziantep'e gitmek üzere şehirden ayrılmıştı.⁹⁷ Bu tarihlerde, Turhan Bey'in görev bölgesi hem Hatay, hem de Gaziantep'ti.⁹⁸ Gazete haberlerinden anlaşıldığı kadarıyla, CHP Hatay Bölgesi Müfettişi Turhan Cemal Beriker, 1947 yılı sonlarına kadar, bu görevini sürdürmüştür.⁹⁹

Aziz Perkün

1948 yılına gelindiğinde, CHP Hatay Bölgesi Müfettişliğine¹⁰⁰ Dr. Aziz Perkün'ün atandığını görmekteyiz.¹⁰¹ Aziz Perkün, 1900 yılında Akşehir'de dünyaya gelmiştir. İlk tahsilini Akşehir'de, lise tahsilini Konya'da ve yüksek tahsilini de Askeri Tıbbiye Mektebi'nde yapmıştır. 1922 senesinde Teğmen rütbesiyle tabip olmuştur. Gülhane Tatbikat Mektebi'nde bir yıl staj gördükten sonra cilt hastalıkları şubesine asistan olmuştur. 1925 senesinde Şeyh Sait isyanında Birinci Müstakil Taburu Tabibi olarak askerliğini yapmıştır. 1925 Aralık ayında askerlikten istifa ederek Akşehir'e gelmiş ve 1926 yılında burada Belediye Tabibi olmuş ve aynı zamanda 1927'de Akşehir Hastanesi Tabipliğini de yapmaya başlamıştır. 1927 yılında CHP'ne girmiş ve 1932'de CHP Akşehir Kaza İdare Heyeti Başkanı olmuş ve 1938 yılı ortalarına kadar bu görevi yürütmüştür.¹⁰² 1942-1944 yılları arasında tekrar CHP Kaza İdare Heyeti Başkanlığına getirilen Perkün, Çanakkale Mustahkem Mevki Hastanesi Cilt Mütahassıslığı da yapmıştır. Bu safhalar arasında Kızılay, İdman Yurdu ve Çocuk Esirgeme

⁹¹ TBMM Arşivi, HT.1080.1.6.

⁹² TBMM ALBÜMÜ 1920-2010 2010, s. 329, 397.

⁹³ Atayolu, 14, 17 Ağustos 1946; TBMM ALBÜMÜ 1920-2010 2010, s. 397.

⁹⁴ BCA, 490.01.442.1828.1.

⁹⁵ 21 Ağustos 1945'te kuruldu. Hatay Veremle Savaş Derneği Nasıl Kuruldu Nasıl Çalıştı 1948, s. 1.

⁹⁶ Atayolu, 21. 28 Şubat 1947; Verem dispanserinin adı Aşır Aksu Verem Dispanseridir. Yarıkkaya, 6 Mart 1949.

⁹⁷ Atayolu, 15, 20 Mayıs 1947.

⁹⁸ Koçak 2012, s. 369.

⁹⁹ BCA, 490.01.442.1828.1; Atayolu, 29 Aralık 1947.

¹⁰⁰ Gaziantep ve Maraş illeri de bu bölge müfettişliğine bağlıydı.

¹⁰¹ BCA, 490.1.0.0.431.1791.3.

¹⁰² TBMM Arşivi, HT.1456.1.8.

kurullarında kuruculuk ve başkanlık da yapmıştır. 1946 seçimlerinde CHP'nden Konya Milletvekili seçilen Perkün, 9 Temmuz 1982'de vefat etmiştir.¹⁰³

30 Temmuz 1948'de İskenderun'a gelen Perkün,¹⁰⁴ Ağustos ayı başlarında bölgedeki gezilerini sürdürmüş, 2 Ağustos'ta Yayladağı'na ve Samandağı'na giderek incelemelerde bulunmuştu. 3 Ağustos'ta da Altınözü'ne gitmiş ve akşama parti merkezinde yapılacak toplantıya katılmıştı.¹⁰⁵ 20 Ekim'de tekrar Hatay'a gelen Perkün, 28 Ekim'de Hatay'dan ayrılmıştı.¹⁰⁶ Perkün, ertesi yıl 3 Ocak 1949'da İskenderun'a gelmiş ve 4 Ocak'ta parti işleriyle ilgilenmek üzere Antakya'ya gitmişti. Buradan da Adana'nın kurtuluş bayramına katılmak üzere Adana'ya geçmişti.¹⁰⁷

25 Nisan 1949'da tekrar İskenderun'a gelen Perkün, Hatay'a geçmiş ve parti il ve ilçe idare kurullarının müştereken yaptıkları toplantıda hazır bulunmuştu.¹⁰⁸ Perkün, 30 Nisan'da Payas, Dört Yol ve Erzin parti teşkilatlarında incelemelerde bulunmuştu. Diğer taraftan DP Başkanı Fevzi Kurtarel tarafından İskenderun'da bulunan CHP Bölge Müfettişi Dr. Aziz Perkün'le diğer CHP ileri gelenlerine, Çiçek Lokantasında hususi mahiyette bir ziyafet verilmişti. Ziyafet çok samimi bir hava içinde geç vakte kadar devam etmiş ve iki parti mensuplarının aynı masada samimi surette ve neşe içinde vakit geçirmeleri dikkatleri çekmişti. Bu toplantıda DP İl Başkanı Sırrı Hocaoglu'nun da davetli olması çok alaka uyandırmıştı.¹⁰⁹ Demokrasi anlayışında örnek teşkil edebilecek bu ziyafete Hatay gazeteleri de ayrı bir yer vermişti. Daha sonra parti müfettişi, Gaziantep'te tetkiklerde bulunmak üzere 4 Mayıs'ta Antep'e gitmiş ve 17 Mayıs'ta geri dönmüştü.¹¹⁰ Bölge Müfettişi 1 Haziran'da incelemelerini tamamlayarak Ankara'ya gitmişti.¹¹¹

Bir süredir teftişlerine ve teftiş bölgesi içindeki gezilerine devam eden CHP Bölge Müfettişi ve Konya Milletvekili Dr. Aziz Perkün, 19 Mayıs 1949 tarihli Hatay Postası gazetesine teftiş ve temaslarına ait izlenimlerini aşağıdaki demeciyle anlatmıştı:¹¹²

Gezilerimi, teftişlerimi sizler de takip ettiniz. Partililer arasında teessüs etmiş bulunan ritmik ruh ve birleşik fikir manzarası, göğüs kabartıcıdır. İskenderun'da gerek CHP'nin ve gerekse Halkevinin çalışmalarını cidden canlı ve hareketli buldum. İskenderun CHP İstişare Kurulu'nun faaliyet hudutlarını da inceledim. Ve çok verimli bulduğumu ve daha da verimli olacağımı bilhassa işaret etmeliyim.

Diyebilirim ki; İskenderun, her bakımdan samimiyetin, birliğin, kabiliyet ve mefkûrenin inanılarak kaynaştığı yerdir. İskenderun'da gördüğüm partililer manzarası övmeye ve sevinmeye değer bir çaptadır.

İskenderun'un belediyesi halk ile, halkı memuruyla, tüccarı esnafıyla, partilileri de birbirleriyle öyle katkısız özden bir mefkûre ortaklığı yapıyorlar ki, hayran olmamak ve bu birliğin yaşatıcı ateşle ısınmamak mümkün değildir. Gönül ister ki, yurdumuzun her parçasında yaşayan vatandaşlar arasında da birlik ve beraberlik, İskenderunlular arasındaki kadar sıkı olsun!

İskenderun belediyesinin tuttuğu güzel yolu partimizin icra zihniyetine bir misal olarak verebilirim. İskenderun belediyesinin icraatından muvafık, muhalif bütün İskenderunluların memnuniyetlerine birçok vesilelerle şahit oldum. Duyulan bu umumi memnuniyet partim hesabına beni çok sevindirmiştir. Partimizin değerli bir uzvu olan Belediye Başkanına ve yine partimiz üyelerinden terekkep eden Belediye meclisinin bu mesaisi benim gibi her partili arkadaşın da iftihar duyacağı bir haldedir. CHP'nin icra mevkiinde olan salahiyyetli şahsiyetleri partiliğin, yapıcılık olduğunu bilerek muhalif, muvafık bütün hemşerilerini bu zihniyet çerçevesi içinde yürütmek emelindedir.

¹⁰³ Çufalı 2012, s. 744-745.

¹⁰⁴ Hataypostası, 31 Temmuz 1948.

¹⁰⁵ Atayolu, 3 Ağustos 1948.

¹⁰⁶ Atayolu, 21 Ekim 1948; İskenderun, 30 Ekim 1948.

¹⁰⁷ İskenderun, 4 Ocak 1949; Hataypostası, 5 Ocak 1949; *Sabah*, 6 Ocak 1949.

¹⁰⁸ Hataypostası, 26 Nisan 1949; Atayolu, 27 Nisan 1949.

¹⁰⁹ Hataypostası, 30 Nisan 1949.

¹¹⁰ İskenderun, 3 Mayıs 1949; Hataypostası, 4, 17 Mayıs 1949.

¹¹¹ Hataypostası, 1 Haziran 1949.

¹¹² Hataypostası, 19 Mayıs 1949.

Erzin'deki teftişlerimden de çok memnunum. Erzinlileri partim bakımından aralarındaki ahenktar ve müspet çalışmalarından dolayı takdir ve hürmetle anmadan geçemem. Ümit ediyorum ki Hatay ilinin her ilçe ve bucağında aynı samimiyet aynı canlılık ve birliği bulacağım.

Partimizin sayın genel başkan vekilini karşılamak ve Hatay'a davet etmek için Hatay heyeti ile birlikte Adana'ya gittiğimizi biliyorsunuz. Oradan, teftiş bölgemiz olan Gaziantep'e gittim ve kendilerini oradaki parti idare heyetimizle Birecik'te karşılaştık. İtiraf edeyim ki Genel Başkan vekilimizin Birecik'ten Gaziantep'e kadar olduğu gibi, diğer ilçe gezilerinde de partililerimizin ve tarafsızların büyük sempatisiyle kucaklaştıklarını gördüm. Bu hadise bize Gaziantep'ilerin gerçekten lâyük oldukları, Gazilik ve Kahramanlık haklarının pek canlı bir örneğini verdi. En küçük köyde bile en orijinal buluşlar ve yaratışlarla yapılan ikramlar yürekten bağlılığa en nezih ve candan misaller teşkil edecek kadar karakteristiktir.

Bu dönemde, Hatay CHP teşkilatı özellikle köylere büyük önem vermekteydi. Çünkü nüfusun çoğunluğu köylerde yaşamaktaydı. Diğer taraftan 1946 seçiminde şehir merkezinde yaşanan tecrübe parti teşkilatını buna yöneltmişti. 1949 yılındaki birçok köy kongreleri, parti müfettişi Dr. Aziz Perkün'ün katılımıyla yapılmış, köy kongrelerine bazen otomobil, bazen at, hatta bazen yaya olarak gidilmiştir. Selim Çelenk'e göre, ocak, bucak ve ilçe kongreleri münasebetiyle görülen manzaralar göğüs kabartıcıydı. Bu hususta, başta merkez ilçe olmak üzere bütün ilçe teşkilatlarının mesaisi takdirle karşılanmaktaydı.¹¹³

CHP Hatay Bölgesi Müfettişi Aziz Perkün'ün de hazır bulunduğu 1949 yılı Aralık ayı sonunda yapılan CHP Hatay İl Kongresi çok gergin bir havada geçmiş ve bu parti müfettişinin 4 Ocak 1950 tarihli raporuna da yansımıştı. Aziz Bey, bu kongre için "*bir parti kongresinden ziyade gangsterler toplantısına pek benzediği*" şeklinde ifade kullanmıştı.¹¹⁴ Bir yandan Hatay CHP içindeki sıkıntıları gidermeye çalışan parti müfettişi, diğer yandan da DP'lileri CHP'ye çekmeye çalışıyordu. Bu yolda DP'li Mithat Kuseyri'yi CHP'ye çekmek için çaba sarf ediyordu.¹¹⁵

Öte yandan 1950 Şubat ayı ortalarında, CHP Bölge Müfettişleri arasında bazı değişiklikler yapılmıştı. Bölge Müfettişliklerindeki değişikliklerden biri de, Hatay Bölge Müfettişliğinde olmuştu. 18 Şubat 1950 tarihli gazete haberine göre, Hatay Bölgesi Müfettişliğine, Dr. Aziz Perkün'ün yerine Kars Milletvekili ve Eski Gaziantep ve Adana Valisi Akif Eyidoğan atanmıştı.¹¹⁶

Ali Akif Eyidoğan

1950 Şubat ayı sonlarında, CHP Hatay Bölgesi Müfettişliğine tayin edilen Ali Akif Eyidoğan¹¹⁷ 1895 yılında İstanbul'da doğmuş ve 1914'te Mülkiye Mektebi'nden mezun olmuştur. Mahalli İdareler Müdürlüğü'nde staj yaparak sırasıyla bu dairede, şef ve müdür yardımcısı olmuştur. Samsun Ticaret Müdürlüğü, Dahiliye Vekaleti Umur Müteferrika Müdürlüğü ve Mahalli İdareler Umum Müdürlüğü yapmıştır. Ankara Şehir Eminliği vekaletinde bulunmuştur. 1927'de Zonguldak Valiliği'ne, 1930'da Dahiliye Vekaleti Nüfus İşleri Umum Müdürlüğü'ne, 1932'de Gaziantep Valiliği'ne, 1935'te Sivas Valiliği'ne, aynı yıl Kars Valiliğine, 1939'da ikinci defa Sivas Valiliği'ne, 1942'de Manisa Valiliği'ne ve aynı yılın Haziran ayında Seyhan Valiliği'ne atanmıştır.¹¹⁸ 8. Dönemde CHP'den Kars milletvekilliği yapan Eyidoğan, 1961'de Adalet Partisi(AP)den Cumhuriyet Senatosu'na Zonguldak üyeliğine seçilmiştir. 1961-1962 yıllarında Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcılığı da yapan Akif Eyidoğan, 16 Aralık 1974 tarihinde İstanbul'da vefat etmiştir.¹¹⁹

Ali Akif Eyidoğan'ın 1950 genel seçimleri öncesi Hatay'a bölge müfettişi olarak atanmasının özel bir nedeni olduğunu düşünmekteyiz. Bu nedenlerden ilki, o zaman Hatay'da yaşanan siyasi atmosfer yani CHP ile DP arasındaki rekabettir. Diğer neden ise Akif Eyidoğan'ın Hataylılar tarafından tanınan ve sevilen bir şahsiyet olmasıdır. Hataylılar Eyidoğan'ı ta Gaziantep Valiliği zamanından tanımaktadırlar. Zira Hatay, Fransız manda idaresi altındayken Antakya'yı ziyaret eden ilk Türk yetkili o zamanki Gaziantep Valisi Akif Eyidoğan olmuştur. Bu ziyarette Hataylılar Akif Bey'e büyük sevgi gösterilerinde

¹¹³ BCA, 490.01.196.779.1; Atayolu, 5, 6 Ocak 1950.

¹¹⁴ BCA, 490.01.196.779.1.

¹¹⁵ BCA, 490.01.442.1828.1.

¹¹⁶ Atayolu, 17, 18 Şubat 1950.

¹¹⁷ Hataypostası, 24 Şubat 1950.

¹¹⁸ TBMM Arşivi, HT.1438.1.8.

¹¹⁹ Çufalı 2012, s. 619-620.

bulunmuşlar, onu bir kurtarıcı gibi karşılamışlardır.¹²⁰ İşte şimdi CHP, onun Hataylılar nezdindeki bu itibarını 1950 seçimleri öncesi kullanmak amacıyla Hatay'a göndermişti. Zaten Hatay'a gelir gelmez on gün içinde il merkezi ile ilçeleri ve bucakları ziyaret etmesi de bunun bir göstergesiydi. Akif Bey, 28 Mart 1950 tarihinde, 17.30'da Ankara treniyle İskenderun'a gelmiş, kalabalık bir partili grup tarafından karşılanmıştı. Daha sonra Antakya'ya hareket etmiş, ardından tanışmak üzere ilçeleri ziyarete başlamıştı.¹²¹

1950 seçimleri öncesi, Mart ayı sonlarında, Hatay'a gelen CHP Bölge Müfettişi Akif Eyidoğan, on gün içinde il merkezi ile sekiz ilçeyi ve Erzin, Payas, Belen, Bedirge gibi, belli başlı bucakları ziyaret etmişti. Buralarda çalışan CHP idare kurul başkan ve üyeleriyle, bunlara bağlı ocak başkanlarıyla tanışıp görüşmüştü. Seçim hazırlıklarını ve seçime takaddüm eden son altı haftalık süre içinde beliren dilek ve ihtiyaçları incelemişti. Bu arada CHP adaylığı için isteklerini bildiren ve daha bildirmeleri beklenen zatlar ile DP tarafından aday olanların isimleri etrafında yer yer her muhitin mülâhaza ve temayüllerini de yoklamağa çalışmıştı.¹²² Bu da yukarda Akif Bey'in bölgeye geliş amacıyla ilgili bahsettiğimiz kanaati doğrulamaktadır.

Yeni atanan Hatay Bölgesi Müfettişi Eyidoğan'ın başkanlığında CHP Parti binasında 29 Mart 1950 tarihinde bir toplantı yapılmıştı. İl ve ilçe idare kurullarıyla İstişare Heyeti'nin hazır bulunduğu bu toplantıda Akif Eyidoğan partinin ilkeleri, seçim ve yoklama hakkında izahat vermiş, seçimin kazanılması için her kademedeki bütün partililerin canla başla çalışması konusu üzerinde açıklamalarda bulunmuştu. Daha sonra İl İdare Kurulu Başkanı Cavit Yurtman, Belediye Başkanı Selim Çelenk ve İlçe İdare Kurulu Başkanı Selahattin Burat aynı konu üzerinde birer konuşma yapmışlardı. Eyidoğan, 30 Mart'ta Halkevinde bütün muhtarların iştirakiyle yapılacak toplantıda hazır bulunduktan sonra, Dörtüol'a giderek partililerle görüşmeler yapmış ve akşama İskenderun'a dönmüştü. İskenderun Halkevinde saat 17.30'da parti teşkilatı kademelerinde vazifeli 100'den fazla partiliye bir konuşma yapmıştı.¹²³ Parti Müfettişi, sırasıyla bütün ilçeleri dolaşıp partililerle tanışarak hasbihalde bulunmuştu.¹²⁴

Bu arada Hatay'da 1950 Şubat ve Mart aylarında meydana gelen şiddetli don, zeytin ve narenciye ağaçlarına zarar vermişti. İkinci derecede bahçe mahsulü olan incir, nar ve hameles de bundan nasibini almıştı. Bahçecilere, Ziraat Bankası 1.700.000 çevirme kredisi ve 450.000 liralık tesisat kredisi tahsis etmiş ise de mecburen gurbete gidecek olan üreticinin bahçelerinin başında kalıp iâşe edilebilmeleri için, daha bunun birkaç misli yardım yapılması gerekiyordu. Zira CHP Bölge Müfettişi Akif İyidoğan'a göre o gün için mesela Eskişehir sel felâketi ile Hatay don felâketi mukayese edildiğinde, buradaki zarar Eskişehir'den belki on misli fazlaydı. Bu durum Hatay CHP teşkilatı için seçime karşı tatsız ve şanssız bir hususiyet arz eylemekle beraber halk, hadiseleri metanetle karşılamış, muhalefet ise bu ciheti henüz bir koz olarak kullanmamıştı.¹²⁵

Akif Bey, 8 Nisan 1950 tarihli CHP Genel Sekreterliği'ne gönderdiği "Seçim No. 1" isimli raporunda şu değerlendirmelerde bulunmuştu:¹²⁶

Zeytincilikleri harap olan Altınözü ve Yayladağı İlçelerinin tütüncülüğü geliştirilebilir. Ve çiftçi şimdi buna hazırlanmakta ve Tekel'in yardımından, yeni tütün fiyatlarından hoşnutluk göstermektedir.

¹²⁰ Akif İyidoğan'ı Hataylılar iyi tanıyorlardı. Çünkü Hataylılara ilk kurtuluş müjdesini Gaziantep Valisi iken o getirmişti. Hataypostası, 24 Şubat 1950; 1934 yılında Hatay, Fransız işgali altında iken Gaziantep Valisi olarak 27 Nisan 1934'te Hatay'a gelmiş ve Hatay tarihinde emsali görülmemiş muazzam merasim ve sevinçle karşılanmıştı. Atayolu, 29 Mart 1950; Hataypostası, 29 Mart 1950; Akif İyidoğan, bu gelişinde Turizm Oteli'nde kalmıştır. Kaymakam Zekeriya İdris ile Belediye Reisi Süreyya Halef, Vali Akif İyidoğan'ı ziyaret ederek hoş geldiniz demişlerdir. Bu olay, hem Suriyelileri hem de Fransızları kızdırmış, bunun sonucunda 13 yıldan beri Antakya Belediye Reisliğini yapmakta olan Süreyya Bey, Suriye Cumhurbaşkanının kararıyla reislikten çıkarılmıştır. Melek 1986, s. 20; Tekin 1993, s. 69.

¹²¹ Atayolu, 29 Mart 1950; Hataypostası, 29 Mart 1950.

¹²² BCA, 490.01.381.1609.1.

¹²³ Atayolu, 30, 31 Mart – 1 Nisan 1950.

¹²⁴ Atayolu, 1 Nisan 1950.

¹²⁵ BCA, 490.01.381.1609.1.

¹²⁶ BCA, 490.01.381.1609.1.

Yayladağı'nın yıllardan beri dilediği büyük tütün deposunun inşasına mühendis bekleniyor. Bu haftalarda bir başlangıç görülürse bu ilçedeki durumumuz, birkaç misli kuvvetlenir.

Reyhanlı-Kırıkhan-Hassa ve Merkez İlçelerinde tarla ziraatı durumu, umumiyetle iyidir, inkişaftadır. Sümerbank 140.000 dekarlık pamuk tohumu dağıtmış ve halk 150.000 dekar araziye pamuk ekmiştir. Yalnız Sümerbank'ın dekar başına 15 lira olarak verdiği 1.000.000 liralık avans yalnız geçen yıl pamuk ziraatı yapmış olanların 63.000 dekar arazisine verilebiliyor. Bu yıl ekime başlayan çiftçiye hiç avans tahsis edilmemiş bulunmaktadır. Seçime karşı bir kısım müstahsilin avans alıp diğerinin almaması adalete ve müsavata uymayacağı gibi, bu dört ilçedeki durumumuza da iyi tesir etmeyeceği göz önüne alınarak gereken müessir tedbir ve teşebbüsün alınması zaruridir.

Toprak Kanunu ihtiyaçlı çiftçiye itminan ve ümit, toprak sahibi çiftçiye de istihsal işinde emniyet ve istikrar vermiştir.

Dutçuluğun teşviki, ipek koza fiyatlarının bugünkü düşüklüğüne bir çare aranması zeytin, narenciye de zarar görenlerin yüreğine su serpebilir.

Çiftçi tohum dağıtılmasından memnundur.

Deniz ve mahsulleri %12,5 verginin kaldırılması İskenderun balıkçılığını memnun etmiştir. Gelişmesini de sağlayacaktır.

Orman mevzuatımızdaki yeni değişikliklerin faydaları tatbikat ile idrak olunacaktır.

Bütün bu malumattan sonra Akif Bey, CHP'nin Hatay'daki seçim şansını değerlendirmiş ve yaşanan bütün ekonomik sıkıntıların tesiriyle merkezde ve ilçelerde CHP'nin seçim şansını; Antakya merkezde %60, Altınözü'nde %50, Dört Yol'da %60, Hassa'da %50, İskenderun'da %40, Kırıkhan'da %65, Reyhanlı'da %75, Samandağı'da %90 ve Yayladağı'nda %40 olarak öngörmüştür.¹²⁷

Akif Bey, 117.000 seçmenden 90.000'i seçime iştirak ettiği takdirde, bunun 53.000'inin oyunu CHP'nin kazanacağını tahmin etmekteydi.¹²⁸ Ancak bunun için yapılması gerekenleri ve yapılanları da raporun devamında şu şekilde anlatmıştı:

14 Mayıs'a civar olan tarihlerde Samandağı, Yayladağı, Altınözü halkından 10-12.000 kişinin tarım işçisi olarak Çukurova'ya gidecekleri, bunlardan takriben 5.000 kişinin seçmen vasfında olacağı ve en az 4.000'inin CHP'ye bağlı kısmından olup bu seçmenlerden iş yerinden seçim gününe yetişmek üzere mensup oldukları köylere getirilmesi gerektiği ve buna muvaffak olmamızın derecesi de seçim şansına tesir edeceği şüphesizdir.

Son haftalar içinde demokratların katar halinde hususi ve taksi otomobilleri ile ilçe ve bucakları ve pazar kurulan köylere dolaştıkları halde bizimkilerin henüz yoklama derdinden ve şahsi endişeden yakalarını kurtaramayarak köylere nüfuz etmekte geç kaldıkları, halkın gözünden kaçmıyor.

Son iki günden beri otomobil katarı nümayişi yapmaksızın biz de her ilçenin mümkün merteye pazar kurulan günlerini kollayarak merkezde ve İskenderun ve Altınözü'nde, Kırıkhan'da Halkevlerinde ve açıkta dört büyücek toplantı, diğer ilçe ve bucaklarda parti kademeleri mensuplarıyla küçük toplantılar yaparak demokratların gerek açık gerek gizli, yerli yersiz propagandalarını cevaplandırdığımız gibi bundan da daha müessir olarak demokrat hatiplere halkın içinden çıkan sağduyulu masum fakat çarıklı ve hazır cevap yurttaşların kısa ve keskin mukabelelerde buldukları memnunlukla görülmekte ve öğrenilmektedir.¹²⁹

Akif Eyidoğan, bu sıralarda bir yandan müfettiş olduğu Hatay'da çalışmalarını yürütürken diğer yandan seçim bölgesi olan Zonguldak'ta bulunmaktaydı. İşte bu amaçla 1950 Nisan ayı sonlarında, yeni seçim bölgesi Zonguldak'a gitmiş ve 10 Mayıs'ta geri dönmüştü.¹³⁰ Akif Bey seçim bölgesi olan Zonguldak'ta Mayıs ayı başında yapılan mitingde seçmenleriyle bir araya gelmişti.¹³¹

Cemal Kazancıoğlu

Akif İyidoğan'ın yerine CHP Hatay Bölgesi Müfettişliğine, 1950 Kasım ayı sonlarında, Dr. Cemal Kazancıoğlu tayin olunmuştu. 1897'de Hopa'da doğan Kazancıoğlu, 1919'da Askeri Tıbbiye'den

¹²⁷ BCA, 490.01.381.1609.1.

¹²⁸ BCA, 490.01.381.1609.1.

¹²⁹ BCA, 490.01.381.1609.1.

¹³⁰ Hataypostası, 27 Nisan 1950; Atayolu, 11 Mayıs 1950.

¹³¹ Ulus, 3 Mayıs 1950.

mezun olmuştur. Bir yıl Gülhane Hastanesi'nde çalıştıktan sonra 1920'de Anadolu'ya geçerek Tabur doktoru olarak Doğu'da Ermeni harekâtına, Alay Baştabibi olarak Büyük Taarruz'a katılmıştır. Bir süre Hopa hükümet tabipliği de yapan Kazancıoğlu, 1933'te istifa ederek Hopa Belediyesi üyeliğine, 1936'da Çoruh Vilayeti Umumi Meclis üyeliğine seçilmiştir. Yine Hopa'da 1933, 1934 ve 1935 yıllarında Kızılay ve Hava Kurumu şubeleri başkanlığı yapmıştır. 1936-1939 yılları arasında Artvin Halkevi Başkanlığı, 1939-1943 yılları arasında CHP Çoruh Vilayet İdare Heyeti Başkanlığı görevlerinde bulunmuştur.¹³² Çorum ve Çoruh'tan birer dönem CHP milletvekili seçilmiştir. 6 Şubat 1954 tarihinde vefat etmiştir.¹³³

Kazancıoğlu 1 Aralık 1950 tarihinde Hatay'a gelmiş; incelemelerini Aralık ayı sonlarına kadar devam ettirmişti. Kazancıoğlu, 17 Aralık'ta Altınözü ilçesine giderek partililerle görüşmüş ve ilçedeki parti durumuyla yakından ilgilenmişti. Parti müfettişi 18 Aralık'ta Samandağ ilçesine giderek orada da parti işleri ile meşgul olmuştu.¹³⁴ Diğer yandan güney gezisine çıkan CHP Genel Sekreteri Kasım Gülek, 25 Aralık'ta Antakya'ya gelmiş ve ilçelerde halkla hasbihallerde bulunmuştu. Kasım Gülek beraberinde CHP Bölge Müfettişi Cemal Kazancıoğlu, İl Başkanı Selim Çelenk, Nafi Adalı ve il idare kurulu üyeleri olduğu halde Samandağ ilçesine giderek partililerle görüşmüştür. Buradan Harbiye'ye geçen Kasım Gülek, sevgi gösterileriyle karşılaşmıştır. Harbiye'ye bağlı Sofular köyüne de uğrayan Gülek, burada halk şairi Kul Selim'in Kore şehitleri için yazdığı bir koşmasını dinlemiştir. Daha sonra Reyhaniye ve Altınözü'ne geçen Gülek, vatandaşlarla çeşitli parti ve memleket işleri üzerinde hasbihalde bulunmuştur. Bütün seçimlerde oyunu CHP'ye vermiş olan Kırıkhan'da büyük bir kalabalık tarafından ilçe dışında karşılanan Kasım Gülek, parti sinema salonu ve partinin önündeki meydanı dolduran kalabalığa bir konuşma yapmıştır.¹³⁵

Beşinci Genel Müfettişlik

Tek parti döneminin en önemli kurumlarından biri olan Genel Müfettişlikler, Türkiye'nin siyasi, sosyal, iktisadi, idari, kültürel ve eğitim hayatında geniş yer tutmuştur.¹³⁶ Kendi bölgelerindeki sivil, askeri ve yargı makamları üzerinde geniş yetkilere sahip olan Genel Müfettişlikler, ülkenin büyük bir kesiminde otoriter bir yönetim kurulmasını sağlamışlardır.¹³⁷

Genel Müfettişlikler, bazı araştırmacılara göre Osmanlı siyasi ve idari zihniyetinin Cumhuriyet dönemine bir yansımasıdır.¹³⁸ Genel Müfettişlik kavramı ilk defa II. Abdülhamit döneminde ortaya çıkmıştır.¹³⁹ II. Abdülhamit, II. Meşrutiyet ve Milli Mücadele dönemlerinde tartışılan Genel Müfettişlikler, BMM'nin açılışından sonra ilk olarak 1921 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun 22. ve 23. maddelerinde yer almış ve fiilen kuruluşu ise ancak 1927 yılında gerçekleşebilmiştir.¹⁴⁰ Bunlar Cumhuriyet tarihinde 1927'den 1947'ye kadar fiili olarak 1952 yılına kadar da hukuken varlıklarını sürdürmüşlerdir.

Genel Müfettişlikler 23 Ekim 1927'de sona eren sıkıyönetimin yerini doldurmak üzere kurulmuştur. Bunların görevi buldukları bölgelerde asayiş ve inzibatı sağlamak, ekonomi, sağlık, sosyal, kültürel, medeni ve imar bakımından tedbirler almaktır. Bundan başka Genel Müfettişlikler, bölgelerindeki iskân ve arazi dağıtımından da sorumluydular.¹⁴¹ Bu bağlamda Türkiye beş Genel Müfettişlik bölgesine ayrılmıştı. Bunlardan biri de 1947'de son olarak kurulan Beşinci Genel Müfettişliktir ki bu müfettişliğin güney vilayetlerinde kurulacağı ve merkezinin Adana olacağı haberi 28 Mayıs 1947'de basına yansımıştı.¹⁴²

¹³² TBMM Arşivi, HT.1204.1.7.

¹³³ Çufalı 2012, s. 305-306.

¹³⁴ Atayolu, 2, 18 Aralık 1950.

¹³⁵ Ulus, 26 Aralık 1950.

¹³⁶ Koçak 2003, s. 25.

¹³⁷ Çağaptay 2009, s. 76.

¹³⁸ Koçak 2003, s. 25-30.

¹³⁹ Bulut 2015, s. 85.

¹⁴⁰ Koca 1998, s. 36.

¹⁴¹ Tunçay 1999, s. 179.

¹⁴² Akşam, 28 Mayıs 1947.

Beşinci Genel Müfettişlik, 24 Haziran 1947 tarih ve 5994 sayılı Bakanlar Kurulu kararıyla kurulmuştu.¹⁴³ Bu karar 30 Haziran 1947 tarihinde resmi gazetede yayınlanarak yürürlüğe girmiştir.¹⁴⁴ Merkezi Seyhan (Adana) olmak üzere Hatay, İçel (Mersin), Gaziantep ve Maraş illerinden oluşuyordu.¹⁴⁵ 1947 Haziran ayı sonlarında kurulan Beşinci Genel Müfettişliğin kadrosu da tespit edilmiş¹⁴⁶ ve buna dair kararname Resmi Gazete’de ilan edilmişti. Genel Müfettişliğe kimin tayin edileceği henüz belli değildi. Yeni Müfettişliğin teşkiliyle güney illerinin idari, iktisadi ve içtimai kalkınmasının daha hızlı sağlanacağı beklenmekteydi.¹⁴⁷ Genel Müfettişlikle ilgili Resmi Gazete’deki 24 Haziran 1947 tarih ve 5994 sayılı karar şu şekildeydi:¹⁴⁸

“İçel, Seyhan, Hatay, Gaziantep ve Maraş illerinde idari, ekonomik, tarımsal ve sosyal işlerin esaslı bir birlik içinde ahenkli olarak tanzim ve idaresi için merkezi Adana olmak üzere bir “Beşinci Genel Müfettişlik” teşkili ve bu Genel Müfettişlik için ilişik 1 ve 2 sayılı cetvellerde yazılı kadroların uygulanması, İçişleri Bakanlığının 23 Mayıs 1947 tarihli ve 22101/6-6171 sayılı yazısı üzerine 1164 sayılı kanunun 1 ve 2. maddelerine dayanılarak, Bakanlar kurulunun 24 Haziran 1947 tarihli toplantısında kararlaştırılmıştır.”

1 Sayılı cetvele göre Genel Müfettişliğin memuriyet kadrosu aşağıdaki tablodaki gibi tespit edilmiştir:¹⁴⁹

Memuriyet	Derece	Sayı	Aylık aslı
Genel Müfettiş	1	1	150
Başmüsavir	2	1	125
Hususi Kalem Müdürü	7	1	60
Hususi Kalem Şefi	9	2	40
Yazı İşleri Müdürü	7	1	60
Yazı İşleri Müdürlüğü Mümeyyizi	10	3	35

2 sayılı cetvele göre Beşinci Genel Müfettişliğin hizmetliler kadrosu ise aşağıdaki gibi tespit edilmiştir:¹⁵⁰

Memuriyeti	Sayısı	Ücreti
Odacı	1	100
Odacı	1	90
Odacı	3	80

¹⁴³ BCA, 30.18.1.2.114.41.14.

¹⁴⁴ T.C Resmi Gazete, 30 Haziran 1947, Sayı: 6645.

¹⁴⁵ Koçak 2003, s. 272.

¹⁴⁶ Çankaya, 1968-1969, s. 1099.

¹⁴⁷ Atayolu, 2 Temmuz 1947.

¹⁴⁸ BCA, 30.18.1.2.114.41.14; T.C Resmi Gazete, 30 Haziran 1947, Sayı: 6645.

¹⁴⁹ BCA, 30.18.1.2.114.41.14; T.C Resmi Gazete, 30 Haziran 1947, Sayı: 6645.

¹⁵⁰ BCA, 30.18.1.2.114.41.14; T.C Resmi Gazete, 30 Haziran 1947, Sayı: 6645.

Şoför	1	150
Şoför	1	100

Beşinci Genel Müfettişliğin kadrosu, 150 lira aslı maaşlı bir Genel Müfettişin idaresinde olmak üzere, 125 lira maaşlı Başmüşavir, 60 lira maaşlı bir Özel Kalem Müdürü, 40 lira maaşlı iki Özel Kalem Şefi, 60 lira maaşlı bir Yazı İşleri Müdürü, 35 lira maaşlı üç Yazı İşleri Mümeyyizi ile iki şoför ve odacıdan ibaretti.¹⁵¹ Daha sonra Beşinci Genel Müfettişliğe 13.500 liraya bir otomobil alınmıştır.¹⁵²

Cemil Koçak, “Umumi Müfettişlikler” adlı eserinde Beşinci Genel Müfettişliğin ne zaman kurulduğunu saptayamadığını belirtmektedir.¹⁵³ Yukarıda da görüldüğü üzere Beşinci Genel Müfettişlik 24 Haziran 1947 tarihli Bakanlar Kurulu kararıyla kurulmuş¹⁵⁴ ve bu karar 30 Haziran 1947 tarihinde resmi gazetede yayınlanarak yürürlüğe girmiştir.¹⁵⁵

Beşinci Genel Müfettişliğe, Temmuz ayının başlarında, Genel Müfettiş olarak Hatay Valisi Nizamettin Ataker¹⁵⁶ tayin edildi. Ataker, zaten daha önce Üçüncü Genel Müfettişlik Başmüşavirliği de yapmış birisiydi.¹⁵⁷ Bakanlar Kurulu’nun 27 Haziran 1947 tarih ve 6092 sayılı kararıyla Genel Müfettişliğe atandığı sırada Hatay Valiliği görevini sürdürmekteydi.¹⁵⁸ Tam adı Hasan Nizamettin Ataker olup 1883 Eğri (Yanya) doğumludur. Adliye Müfettişlerinden Ahmet Asım Bey’in oğlu olan Ataker, 1906 yılında Mülkiye’den mezun olduktan sonra, sırasıyla Selanik Maiyet Memurluğu, Silivri, Sındırgı, Çarşamba, Ayvalık, Bandırma, Ünye, Giresun Kaymakamlığı yapmıştır. Giresun Kaymakamlığı görevinde iken Mustafa Kemal Paşa ile ilişki kurarak Erzurum ve Sivas Kongrelerinde görev almış ve Temsil Heyetinin Muhasebe, İaşe işlerini yürütmüştür. Giresun Sancağı Mutasarrıflığı, Sinop Sancağı Mutasarrıflığı ve Sinop Valiliği yapmıştır. Daha sonra Van, Diyarbakır, Elazığ, Urfa, Çanakkale, Konya ve Hatay Valiliklerinde bulunmuştur. Beşinci Genel Müfettişliğin lağvından sonra ikinci kez atandığı Diyarbakır Valiliği görevini yürütürken 10 Temmuz 1948’de emekliye ayrılmıştır. İstanbul’da oturmaktayken 12 Nisan 1962 tarihinde vefat etmiştir. Milli Mücadelede de hizmetleri bulunan Nizamettin Ataker, alçak gönüllü, hoşgörülü ve halka yakın birisi olarak bilinmektedir.¹⁵⁹

Beşinci Genel Müfettişlik Başmüşavirliğine ise Temmuz ayı sonlarında Ömer Cevat Ökmen tayin edildi.¹⁶⁰ Cevat Ökmen¹⁶¹ ise bu göreve atanmadan önce Bingöl Valisiydi. Beşinci Genel Müfettişlik Başmüşavirliği görevine Bakanlar Kurulu’nun 24 Temmuz 1947 tarih ve 6137 sayılı kararıyla atanmıştı.¹⁶²

Öte yandan Beşinci Genel Müfettişlik görevine atanan Nizamettin Ataker, 13 Temmuz’da uçakla müfettişlik merkezi olan Adana’ya gitmiş ve burada müfettişliğe tahsis olunacak bina işiyle meşgul olduktan sonra¹⁶³ 14 Temmuz gecesi tekrar Hatay’a dönmüştü. 23 Temmuz’da da müfettişlik işleri hakkında ilgili bakanlıklarla temaslarda bulunmak üzere Ankara’ya gideceken, Hatay’ın kurtuluş

¹⁵¹ Vakit, 2 Temmuz 1947; *Ulus*, 1 Temmuz 1947; *Akşam*, 1 Temmuz 1947.

¹⁵² *Ulus*, 29 Aralık 1947.

¹⁵³ Koçak 2010, s. 273-274.

¹⁵⁴ BCA, 30.18.1.2.114.41.14.

¹⁵⁵ BCA, 30.18.1.2.114.41.14; T.C Resmi Gazete, 30 Haziran 1947, Sayı: 6645.

¹⁵⁶ *Akşam*, 6 Temmuz 1947; *Ulus*, 8 Temmuz 1947; Nizamettin Ataker, 28 Aralık 1943 tarihinde Hatay valiliğine atanmıştır. BCA, 30.18.1.2.104.5.32.

¹⁵⁷ BCA, 30.18.1.2.70.97.20.

¹⁵⁸ BCA, 30.18.1.2.114.46.11.

¹⁵⁹ Aldan 2000, s. 231-235.

¹⁶⁰ *Ulus*, 30 Temmuz 1947; *Akşam*, 30 Temmuz 1947; *Atayolu*, 8, 30 Temmuz 1947.

¹⁶¹ Beşinci Genel Müfettişlik Başmüşavirliği görevine atanmadan önce aralarında Muğla ve Bingöl valiliği de olmak üzere sekiz ilde (Muğla, Mardin, Ordu, Diyarbakır(iki kez), Denizli, Kırşehir, Bingöl) valilik yapmış ve son atandığı görev olan Beşinci Genel Müfettişlik Başmüşavirliği görevinden, Beşinci Genel Müfettişliğin lağv edilmesi üzerine, emekli olmuştur. Ancak emekli olduktan sonra yaşadığı geçim sıkıntısı nedeniyle Cumhurbaşkanı’dan iş talebinde bulunmuştur. BCA, 30.1.0.0.40.241.7.

¹⁶² BCA, 30.18.1.2.114.48.16.

¹⁶³ *Akşam*, 15 Temmuz 1947; *Ulus*, 15 Temmuz 1947.

bayramında bulunmak üzere bu seyahatini tehir etmiş ve 25 Temmuz sabahı uçakla Ankara'ya giderek¹⁶⁴ orada müfettişliğine ait işler hakkında ilgili bakanlıklarda bazı temaslarda bulunmuştu.¹⁶⁵ Boşalan Hatay Valiliği görevine ise vekâleten vali muavini Şevket Kancan tayin edilmişti.¹⁶⁶

Nizamettin Ataker'in¹⁶⁷, Beşinci Genel Müfettişliğe tayini münasebetiyle, Atayolu gazetesi adına imtiyaz sahibi tarafından 14 Ağustos 1947 gecesi, Hatay Kulübünde şereflerine bir akşam yemeği verilmişti.¹⁶⁸ Yemekte Nizamettin Ataker'in yanı sıra seçkin kişiler de hazır bulunmuş, Atayolu gazetesi imtiyaz sahibi, Nizamettin Ataker'in Hatay'a yaptığı övülmeğe değer hizmetlerini belirten kısa bir konuşma yapmıştı. Bu konuşmaya cevap veren Nizamettin Ataker, bütün Hataylılarca hakkında gösterilen sevgiye teşekkür etmiş, valiliği sırasında her sınıf halktan gördüğü yardımlarla memur arkadaşlarının mesai yardımlarını tebarüz ettirerek, kendilerine teşekkür etmiş ve bugüne kadar olduğu gibi, bundan böyle de Genel Müfettiş olarak Hatay'a hizmetlerinde devam edeceğinden dolayı memnunluk duyduğunu ifade etmişti.¹⁶⁹

Nizamettin Ataker, 14 Ağustos günü şerefine verilen yemekte hazır bulunduktan sonra ertesi günü Adana'ya gidip tekrar Hatay'a gelecek ve 19 Ağustos günü belediye tarafından şerefine verilecek ziyafette bulunduktan sonra müfettişlik merkezi olan Adana'ya dönecekti.¹⁷⁰ Fakat bu arada Genel Müfettişin, 16 Ağustos'ta bir demeç verdiğini görmekteyiz.

Ataker, Beşinci Genel Müfettişlik teşkilatı hakkında verdiği demeçte; yeni teşkilatın daha ziyade teftiş ve murakabe ile meşgul olacağını, kadrosunun resmi gazetenin yazdığı gibi olduğunu bildirmişti. Genel Müfettişliğin memleketin ihtiyaçlarını daha yakından görüp hükümet merkezine esaslı surette bildirmek gayesi ile kurulduğunu ve bu itibarla diğer teşkilatlardan başka olduğunu belirtmiştir.¹⁷¹

Diğer yandan 16-19 Ağustos tarihleri arasında Maraş'ta da incelemelerde bulunmuş ve yukarıda zikredilen demecin aynısını burada da vermiştir. Buna ilaveten Maraş'ta hükümetin yakın zamanda faaliyet ve icraatının görüleceğini ve en başta Maraş'ın trene kavuşacağını ve yakın zamanda Kayseri şosesinin inşasına başlanacağını umduğunu ifade etmiştir.¹⁷²

Beşinci Genel Müfettiş Nizamettin Ataker, 23 Ağustos 1947 günü saat 14:00'te Hatay'dan ayrılırken Cumhuriyet alanında törenle uğurlanmıştı. Genel Müfettiş, bu ayrılışı münasebetiyle bir gün önce vilâyette ve diğer dairelerde müdür ve memurlara veda etmişti. Belediye Başkanı Selim Çelenk 22 Ağustos akşamı Genel Müfettiş şerefine Hatay Kulübünde 80 kişilik bir veda ziyafeti vermiş, bu ziyafette başta, Ataker'in yerine 22 Ağustos 1947'de göreve başlayan Vali Fuat Yurttaş olmak üzere, vilayet erkânı, Ağır Ceza Başkanı ve Savcı, daireler ve orta okullar müdürleri, il ve belediye daimî komisyon üyeleri, DP il başkanı, CHP il idare kurulu üyeleri, esnaf birlikleri başkanları ve gazeteciler hazır bulunmuştu. Yemeği müteakip Belediye Başkanı Selim Çelenk, hizmetlerinden dolayı Ataker'e teşekkür etmiş ve Ataker de buna mukabelede bulunmuştu.

Nizamettin Ataker, 1947 Eylül ayı başında müfettişliğe ait işler üzerinde ilgili Bakanlıklarla görüşmelerde bulunmak amacıyla Ankara'ya gitmiştir.¹⁷³ Bu gidişinde Ataker, bizzat Başbakanla görüştüğü ve bölgeyle ilgili sorunları doğrudan doğruya şifahen Başbakan Recep Peker'e anlattığı anlaşılmaktadır. Zira Nizamettin Ataker'e ait aşağıda bahsedeceğimiz 9 Eylül 1947 tarihli rapor bunu göstermektedir.¹⁷⁴ Ataker, Ekim ayı içerisinde ise Genel Müfettişlik bölgesi içinde yer alan Maraş'ta incelemelerde bulunmuş ve 17 Ekim'de buradan ayrılmıştır.¹⁷⁵

¹⁶⁴ Atayolu, 15, 22, 24 Temmuz 1947.

¹⁶⁵ Akşam, 29 Temmuz 1947; Ulus, 29 Temmuz 1947.

¹⁶⁶ Atayolu, 15, 22, 24 Temmuz 1947.

¹⁶⁷ Hatay'ın üçüncü valisi olup 28 Ocak 1944'den 25 Temmuz 1947 tarihine kadar Hatay Valiliği yaptı. Hatay İl Yıllığı 1967 1968, s. 6; Çankaya 1968-1969, s. 1099.

¹⁶⁸ Ulus, 15 Ağustos 1947; Atayolu, 15 Ağustos 1947.

¹⁶⁹ Atayolu, 15 Ağustos 1947.

¹⁷⁰ Ulus, 15 Ağustos 1947.

¹⁷¹ Atayolu, 16 Ağustos 1947.

¹⁷² Ulus, 19 Ağustos 1947.

¹⁷³ Ulus, 2 Eylül 1947;

¹⁷⁴ BCA, 030.01.00.00.128.831.2.

¹⁷⁵ Ulus, 18 Ekim 1947.

Beşinci Genel Müfettiş Nizamettin Ataker ile ilgili haberlerden biri de Osmaniye belediye seçimi dolayısıyla basına yansımıştır. Buna göre oyların tasnifine başlandığı zaman DP Osmaniye başkanı, Beşinci Genel Müfettişe müracaat ederek şikayette bulunmuş ve oyların tasnifiyle ilgili endişeleri ileri sürmüştür. Genel Müfettiş, bu endişeleri yerinde bulmadığını, tasnifte vazife alan kişilerin dürüst kimseler olduklarını söylemiş ve o saate kadar açılan ve tasnifi yapılan üç sandıktan DP lehine netice alınmış olduğunu hatırlatarak “eğer endişeniz yerinde olsaydı, bu neticelerin de aleyhinizde çıkması lazım gelirdi” demiştir. Genel Müfettiş, geride daha açılmamış sekiz sandık bulunduğunu belirterek tasnifin tamamen dürüst ve hür olarak neticelendirileceğinden emin bulunması lazım geldiğini ilave etmiştir.¹⁷⁶

Genel Müfettiş Ataker, 5 Kasım 1947’de bölgesi dahilinde teftişlerde bulunmak üzere Hatay’a gelmiş ve 6 Kasım’da Kırıkhan – Hassa üzerinden Gaziantep’e gitmişti.¹⁷⁷ Genel Müfettişin Gaziantep’e gitmesinin nedeni bu sıralarda Gümrük ve Tekel Bakanı’nın buraya gelecek olmasıdır. Nitekim 10 Kasım günü Gaziantep’te bulunan Bakan Şevket Adalan beraberinde Beşinci Genel Müfettiş Nizamettin Ataker ve Gaziantep Valisi Raif Tek olduğu halde Kilis’e gitmiş ve burada yeni yapılan şarap fabrikası inşaatını gezdikten sonra sınırda gezerek Gümrük Muhafaza Teşkilatı üzerinde incelemelerde bulunmuştur. Öğle yemeğini Kilis Halkevinde yiyen Bakan ve Genel Müfettiş ilgililerle görüşükten sonra geceyi Gaziantep’te geçirmişler¹⁷⁸ ertesi günü İslahiye üzerinden Hatay’a geçmişlerdir. İslahiye’de de yapılmakta olan gümrük evlerini gezmiş ve orduevinde öğlen yemeğini yemişlerdir.¹⁷⁹

11 Kasım 1947 tarihinde Beşinci Genel Müfettiş Nizamettin Ataker, Gümrük ve Tekel Bakanı Şevket Adalan ile beraber Hatay’a gelmiştir. Beşinci Genel Müfettiş Ataker, bakanla beraber Hassa, Kırıkhan ve Reyhanlı ilçelerine uğramış ve Suriye sınırındaki Hamam ve İzbegözü karakolları ile gümrükleri teftiş ederek incelemelerde bulunmuşlardır. Akşama Antakya’ya gelmiş ve belediye tarafından Halkevinde şereflerine verilen yemeğe katılmışlardır. Ertesi günü de Bakan Adalan ile Genel Müfettiş Ataker, Harbiye bucağına gitmiş ve Hatay’daki tekel tesislerini gezdikten sonra İskenderun üzerinden Adana’ya geçmişlerdir.¹⁸⁰ Buradaki tekel tesislerinde de incelemeler de bulduktan sonra Bakan Adalan, Beşinci Genel Müfettiş, Adana Valisi ve tekel mensupları tarafından Ankara’ya uğurlanmıştır.¹⁸¹

Gümrük ve Tekel Bakanı Şevket Adalan, güneydoğu illerini kapsayan bu gezisinde Diyarbakır, Mardin, Urfa, Gaziantep, Hatay ve Adana illerini ziyaret ederek teftişlerde bulunmuştur. Beşinci Genel Müfettişlik mıntıkası içerisinde yer alan Gaziantep, Hatay ve Adana illerini ziyaretinde Bakana, Beşinci Genel Müfettiş Nizamettin Ataker de eşlik etmiştir. Bakan verdiği demecinde, bilhassa Gaziantep şarap ve rakı fabrikaları ile Adana’da tütün ve bira tesislerinde yapmış olduğu incelemelerden söz etmiştir.¹⁸²

Beşinci Genel Müfettiş Nizamettin Ataker’in 20 Kasım’da Gaziantep’te olduğunu görmekteyiz. Genel Müfettişin Gaziantep’te bulunmasının nedeni Gaziantep’te yaşanan sel felaketidir. Dolayısıyla Genel Müfettiş bu seferki gelişinde Gaziantep Valisi ile birlikte selden zarar gören mahalleleri gezmiş ve incelemelerde bulunmuştur.¹⁸³ Diğer yandan 4 Aralık’ta Adana’da Mülkiyelilerin 91. Yıldönümü münasebetiyle Adana Kulübü’nde yapılan toplantıya Genel Müfettişlik Başmüşaviri ile birlikte katılmıştır.¹⁸⁴ 25 Aralık’ta tekrar Hatay’a gelen Genel Müfettiş Ataker, valiye misafir olmuştur.¹⁸⁵

Basına yansıdığı kadarıyla 23 Aralık 1947 tarihinde bütçe komisyonu, 1947 yılı içinde bazı güney illerinde kurulmuş olan Beşinci Genel Müfettişliğin teşkil sebeplerinin 1164 sayılı kanunun hedef ve maksadına uygun görmediği için bu müfettişliğe ait kadro ödeneklerini 1948 bütçesinden çıkarmıştır. Öte yandan diğer genel müfettişliklere gelince bunların da faaliyetlerinin devamını zaruri kılacak sebep ve şartların mevcut olmadığı anlaşıldığı gibi hükümetçe de teşkilatın faydalı bir hale getirilmesi için

¹⁷⁶ Ulus, 25 Ekim 1947.

¹⁷⁷ Atayolu, 6 Kasım 1947.

¹⁷⁸ Ulus, 11 Kasım 1947.

¹⁷⁹ Ulus, 13 Kasım 1947.

¹⁸⁰ Ulus, 12 Kasım 1947.

¹⁸¹ Ulus, 13 Kasım 1947.

¹⁸² Ulus, 13 Kasım 1947.

¹⁸³ Ulus, 21 Kasım 1947.

¹⁸⁴ Ulsu, 5 Aralık 1947.

¹⁸⁵ Atayolu, 26 Aralık 1947.

idare mekanizması üzerinde yeni ve esaslı bazı düşünceler ve hazırlıklar olduğu ifade edilmiş ve bugünkü haliyle lüzumsuzluğuna kanaat getirilen teşkilata ait ödenekler kaldırılarak kadroları (L) cetveline alınmıştır.¹⁸⁶

Beşinci Genel Müfettişliğe ait kadro ödeneklerinin bütçeden çıkarılması üzerine, 1947 Aralık ayı sonlarında Nizamettin Ataker, Beşinci Genel Müfettişlikten istifa etmişti¹⁸⁷ 30 Aralık 1947’de Genel Müfettişliklerin kaldırılması üzerine¹⁸⁸ 1948 Ocak ayı başlarında ise Beşinci Genel Müfettişlik Yazı İşleri Müdürü Hasip Aksoy Seyhan mektupçuluğuna tayin edilmişti.¹⁸⁹ Dolayısıyla Beşinci Genel Müfettişliğin ömrü kısa sürmüş, 24 Haziran’da kurulan müfettişliğin kuruluşu ile kaldırılması arasında yaklaşık altı aylık bir süre geçmişti. Genel Müfettişliklerin kaldırılması üzerine, Beşinci Genel Müfettişlikten ayrılan Nizamettin Ataker, 19 Haziran 1948 tarihinde Bakanlar Kurulu kararıyla Diyarbakır valiliğine tayin edilmiştir.¹⁹⁰

Ancak burada bir şeyi açıklığa kavuşturmak gerekmektedir ki, o da Engin Çağdaş Bulut’un “Devletin Taşradaki Eli: Umumi Müfettişlikler” adlı makalesinde dediği gibi Beşinci Genel Müfettişliğin beş yıllık bir faaliyet yürüttüğü meselesidir.¹⁹¹ Esasında Beşinci Genel Müfettişlik beş yıl süre ile faaliyet yürütememiştir. Yukarıda da zikredildiği üzere Genel Müfettişlikler 30 Aralık 1947 tarihinde kaldırılmışlardır. Dolayısıyla Beşinci Genel Müfettişlik de bu tarihte kapanmış ve bu müfettişliğin kuruluşu ile kapatılması arasında 6 ay 6 gün gibi kısa bir süre geçmiştir. Bulut, Genel Müfettişliklerin kapatılması tarihi olarak “Umumi Müfettişlik teşkiline dair kanun ile ek ve tadillerinin yürürlükten kaldırılması hakkında Kanun”un çıkarılış tarihini esas almaktadır. Oysa ki, bu kanunun çıktığı tarihten çok önce, 1947 yılı sonunda, Genel Müfettişlikler kaldırılmıştır.¹⁹² Zaten 24 Kasım 1952 tarihli “Umum Müfettişlik teşkiline dair kanun ile ek ve tadillerinin yürürlükten kaldırılması hakkında Kanun”unun içeriğinde Beşinci Genel Müfettişliğin ne adı ne de onunla ilgili herhangi bir ibare geçmemektedir.¹⁹³ Neticede Beşinci Genel Müfettişlik, Nizamettin Ataker’in müfettişlikten istifa tarihi olan 30 Aralık 1947 tarihinde kaldırılmıştır.

En son olarak kurulan Beşinci Genel Müfettişlik, kuruluşundan kısa bir süre sonra Genel Müfettişliklerin kapatılması ile ortadan kalkmıştır. Ancak kısa bir sürede olsa var olduğu dönemde sorumluluğu alanına giren illerin siyasi, sosyal, ekonomik ve kültürel işleri ile ilgili çalışmalar yürütmüştür. Bu çalışmalar Genel Müfettiş Nizamettin Ataker tarafından şifahi olarak dile getirilmiştir. Beşinci Genel Müfettiş Nizamettin Ataker’in şifahi olarak bölgeyle ilgili dile getirdiği konular daha sonra Başbakan Hasan Saka’nın isteği üzerine Recep Peker tarafından yazıya geçirilmiştir. İşte Recep Peker tarafından yazıya dökülerek Başbakan’a sunulan Beşinci Müfettişlik Bölgesi’ni ilgilendiren işler başlıklar halinde şunlardır:¹⁹⁴

İskenderun serbest limanı,

Toprak kanununun Hatay’da da tatbiki,

Sebze ve meyve ihracına hükümetin müsaadesine rağmen Suriye kabul etmemektedir.

Kaçakçılık işi, Urfa, Antep ve Hatay hakkında Bakana icap eden izahat verilmiş görüşülmüştür.

Ziraat Bankası olmayan ilçelerde Bankalar tesisi ve İskenderun, Antakya Şubeleri sermayelerinin çoğaltılması, banka genel müdürüyle görüşülmüştür.

İskenderun’da Cumhuriyet Merkez Bankasının Şubesinin açılması, İskenderun’da bir Kombiyo irtibat memuru tesisi, Bakanla görüşülmüştür.

¹⁸⁶ Ulus, 23 Aralık 1947.

¹⁸⁷ Ulus, 26 Aralık 1947; Atayolu, 26 Aralık 1947;

¹⁸⁸ Çankaya, 1099.

¹⁸⁹ Akşam, 8 Ocak 1948; Ulus, 8 Ocak 1948.

¹⁹⁰ T.C Resmi Gazete, 23 Haziran 1948, Sayı: 6939.

¹⁹¹ Bulut 2015, s. 91-92.

¹⁹² Çankaya 1968-1969, s. 1099; Atayolu, 26 Aralık 1947.

¹⁹³ T.C. Resmi Gazete, 29 Kasım 1952, Sayı: 8270.

¹⁹⁴ BCA, 030.01.00.00.128.831.2.

Hatay, Adana, İçel vilayetlerindeki alevi (Nusayri) köylerinde mektepler açılması, İskenderun'dan Hassa, İslahiye üzerinden Antep, Maraş, Urfa hinterlandının temini, Hassa-İslahiye yolu ihale edilmiştir.

Hatay, Mersin, Adana narenciye mahsulünün kıymetlendirilmesi

Antep hükümet konağı, 15 senedir yeri kararlaştırılmamıştır.

Her vilayette mevcut vakıf mallarının satılmasına rağmen mahallinde hiçbir şey yapılmaması halkı müteessir etmektedir. Maraş'ta kadro harici bazı camilerin de satılması dedikoduya neden olmuştur.

Silifke barajı ve Çukurova sulama işleri, Amik bataklığının kurutulması,

Mersin'de ihracatın sınırlandırılması tüccarı zor duruma düşürmektedir.

Pamuk fiyatının yükseltilmesi pekiyi bir tesir yapmıştır.

Maraş halkının kültür seviyesi azdır. Bütün vilayette mevcut 24 okulun artırılması. Parti muhtelif ailelerin nüfuzları çarpışması suretinde devam etmektedir. Mevcut yolların yetersizliği nedeniyle kazaların özellikle kış aylarında merkezle olan bağlantısı kesiliyor.

Kadıncık ve Harbiye şelalelerinden elektrik üretilmesi meselesi, Bakanın Eylül sonunda oraya gelip incelemesi kararlaştırıldı.

Mersin'de parti işi lehte Hatay'da demokratlar kuvvetlenmektedir.

Genel Müfettişin bölgeyle ilgili dile getirdiği isteklere bakıldığında Hatay'ın önemli bir yer tuttuğu görülmektedir. Bu da Beşinci Genel Müfettişlik içinde Hatay'ın ne kadar önemli bir yer işgal ettiğini göstermesi açısından kayda değer bir hususiyettir. Tabii bunda Beşinci Genel Müfettişin daha önce Hatay valisi olmasının da payı vardır. Genel Müfettiş Nizamettin Ataker'in dile getirdiği konular içerisinde Hatayla ilgili olanlar; İskenderun serbest limanı, toprak kanununun Hatay'da da uygulanması, Hatay'ın ürettiği sebze ve meyvenin Suriye'ye ihracatın sağlanması, Hatay ve civarında meydana gelen kaçakçılık, Ziraat Bankasının İskenderun ve Antakya şubelerinin sermayelerinin artırılması, İskenderun'da bir Merkez Bankası şubesi açılması ve bir kombiyo irtibat memuru kurulması, Hatay'ın Alevi köylerinde okullar açılması, Hatay'ın narenciye mahsulünün kıymetlendirilmesi, Harbiye şelalelerinden elektrik üretilmesi ve Hatay'daki siyasi atmosferde CHP karşısında Demokrat Partinin kuvvetlendiği meselesidir.¹⁹⁵

Sonuç

1923 yılında kurulan Cumhuriyet Halk Partisi, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e geçiş sürecinde hem devletin hem de toplumun yeniden şekillendirilmesinde faal bir rol üstlenmiştir. Tek parti olarak 1950 yılına kadar ülkeyi tek başına yöneten Cumhuriyet Halk Partisi, parti devlet bütünleşmesi sayesinde devleti ve halkı yönlendirici bir duruma gelmiştir. İşte bu süreçte, partiyi daha aktif hale getirmek, parti teşkilatlarını daha etkili işletmek, parti-halk bütünleşmesini sağlamak, halkın sorunlarının tespit etmek ve çözüm önerilerini belirlemek için 1923 yılında CHP bünyesinde, parti müfettişlik kurumu kurulmuştur.

Parti Müfettişliği 1931 yılında kaldırılmış, ancak 1935 yılında tekrar kurulmuştur. Daha sonra 1935 yılında yapılan bir düzenlemeyle bölge müfettişlerine tanınan yetkiler artırılmıştır. Böylece aynı zamanda milletvekili olan bölge müfettişlerinden sorumlu oldukları bölgedeki parti çalışmalarını ve Halkevlerinin faaliyetlerini denetlemeleri istenmiştir. Ayrıca sorumlu oldukları bölgelerindeki yönetim, eğitim, sağlık, ulaşım, ekonomi gibi konularda da görüş beyan etmeleri talep edilmiştir.

Hatay dönem dönem ya tek başına ya da Gaziantep'le birlikte müfettişlik bölgesi olmuştur. Bir ara Seyhan(Adana) Bölgesi Müfettişliğine de bağlanmıştır. Hatay Devleti kurulduktan sonra, buraya gelen ilk Parti Müfettişi Rahmi Apak'tır. Hatay'da parti teşkilatını kurmuş ve Halkevlerinin sayısını artırarak bölgede parti-halk bütünleşmesini sağlamaya çalışmıştır. Ayrıca Hatay'ın Türkiye'ye katılma sürecinde Türkiye'nin ve Türklüğün yanında yer alan basın, aile ve şahısları da maddi yardımda bulunmak suretiyle takdir etmiştir.

¹⁹⁵ BCA, 030.01.00.00.128.831.2.

Bunların yanı sıra bölge müfettişleri Hatay'la ilgili bazı sorunları da dile getirmişlerdir. Bunların başında Halkevlerini çalıştırmak için gerekli eleman ve vasıta noksanlığıdır. Dile getirilen bir başka konu da Hatay'ın demografik yapısıyla alakalıdır. Çünkü Hatay'da Nusayri nüfus da yaşamaktadır. Dolayısıyla bölge müfettişleri Nusayri nüfusun yoğun olarak yaşadığı bölgelerde Halkevi ve Halkodası açtırmak suretiyle bu nüfusun Türkiye ile bütünleşmesi için çaba sarf etmişlerdir. Mesela özellikle Süveydiye'nin demografik yapısından dolayı bölge müfettişleri burayı sık sık ziyaret ederek parti ile halk arasındaki bağları kuvvetlendirmeye çalışmışlardır. Bölge müfettişlerinin, Hatay'da partinin ilk teşkilatlandığı 1940'ların başında gördüğü eksiklik ise ilk kademe ocakların büyük bir kısmının kendilerine ait binalarının olmayışıdır.

Bölge müfettişleri, Hatay'da buldukları sırada teftişin yanı sıra seçim işleri, parti adaylarının belirlenmesi ve tarım, sağlık, eğitim gibi bölgeyi ilgilendiren konuları ele almışlardır. Özellikle eğitim konusunda valiyle birlikte bölgedeki köy okullarını denetleyerek bu okullarda öğrenim gören Eti Türk çocuklarının Türkçe öğrenme isteklerini desteklemişlerdir.

Öte yandan Hatay'da DP kurulduktan sonra bölgeye gelen parti müfettişleri, yeni kurulan DP ile ilgili raporlar sunmuş ve rakip parti hakkında değerlendirmelerde bulunmuşlardır. Mesela bu dönemde Tayfur Sökmen'in mensup olduğu Reyhanlı Aşiretinin DP'ye kayma eğilimi görülmüş ve bu parti müfettişi tarafından CHP Genel Merkezi'ne bildirilmiştir. Yine bu dönemde Hatay'da CHP içerisindeki uyumsuzluk ve 1946 seçimlerinde memurların CHP aleyhine çalışmaları da dile getirilen konulardan biridir. Özellikle çok partili hayata geçildikten sonra, bölge müfettişleri bir yandan Hatay'da CHP teşkilatı içindeki sıkıntıları gidermeye çalışırken diğer yandan DP'lileri CHP'ye katılmaları için ikna etmeye çalışmışlardır.

Merkeziyetçi bir politikanın sonucu olarak ortaya çıkan Genel Müfettişlikler, 1927 yılında faaliyete başlamışlardır. Beş farklı bölgede kurulan Genel Müfettişliklerden biri de merkezi Adana olmak üzere kurulan Beşinci Genel Müfettişliktir. Genel Müfettişlikler içerisinde son olarak Beşinci Genel Müfettişlik kurulmuştur. 24 Haziran 1947 tarihinde İçel, Seyhan, Hatay, Gaziantep ve Maraş illerinde idari, ekonomik, tarımsal ve sosyal işlerin esaslı bir birlik içinde ahenkli olarak tanzim ve idaresi için merkezi Adana olmak üzere kurulan Beşinci Genel Müfettişliğin ömrü pek kısa sürmüştür. Beşinci Genel Müfettişliğe genel müfettiş olarak Nizamettin Ataker atanmıştır. Genel Müfettişliklerin 1947 yılı sonunda kaldırılması üzerine Beşinci Genel Müfettişlik de kapanmıştır.

Bu müfettişlik bölgeyi birçok yönden kalkındırmak için kurulmuş olmasına rağmen altı ay gibi kısa bir süre faaliyet göstermiştir. Ömrünün kısa sürmesinden dolayı bu bölgede Genel Müfettişlikten beklenen fayda temin edilememiştir.

Kaynakça

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA)

BCA, 030.01.00.00.128.831.2.

BCA, 30.1.0.0.40.241.7.

BCA, 30.18.1.2.104.5.32.

BCA, 30.18.1.2.70.97.20.

BCA, 30.18.1.2.114.41.14.

BCA, 30.18.1.2.114.48.16.

BCA, 30.18.1.2.114.46.11.

BCA, 490.01.196.778.1.

BCA, 490.01.196.779.1

BCA, 490.01.271.1084.1.

BCA, 490.01.276.1108.2.

BCA, 490.1.0.0.381.1608.1.

BCA, 490.01.381.1609.1.

BCA, 490.1.0.0.431.1791.3.

BCA, 490.01.442.1828.1.

BCA, 490.1.510.2048.1.

BCA, 490.01.648.152.1.

BCA, 490.01.845.345.2.

BCA, 490.01.950.683.1.17.

BCA, 490.01.962.726.2.

BCA, 490.1.0.0.431.1791.3.

BCA, 490.01.302.1221.1.

BCA, 490.01.302.1222.1.

BCA, 490.1.0.0.201.797.3.

TBMM Arşivi

TBMM Arşivi, HT.1002.1.5.

TBMM Arşivi, HT.848.1.11.

TBMM Arşivi, HT.660.1.3.

TBMM Arşivi, HT.1268.1.7.

TBMM Arşivi, HT.1204.1.7.

TBMM Arşivi, HT.1067.1.6.

TBMM Arşivi, HT.1080.1.6.

TBMM Arşivi, HT.1456.1.8.

TBMM Arşivi, HT.1438.1.8.

Resmi Yayınlar

T.C. Resmi Gazete, 23 Haziran 1948, Sayı: 6939.

T.C. Resmi Gazete, 30 Haziran 1947, Sayı: 6645.

T.C. Resmi Gazete, 29 Kasım 1952, Sayı: 8270.

TBMM ALBÜMÜ 1920-2010, 1. Cilt: 1920-1950, Ankara 2010.

Sürelî Yayınlar

Akşam

Atayolu

Hataypostası

İskenderun

Yarıkkaya

Yenigün

Yenihatay

Sabah

Ulus

Vakit

Kitap, Makale ve Tezler

Akandere, Osman. (1998). Milli Şef Dönemi, İstanbul: İz Yayıncılık.

Akter, Ahmet. (2017). “CHP Parti Müfettişliği Teşkilatı ve Teftiş Raporlarına Göre Taşköprü”, Uluslararası Taşköprü Pompeiopolis Bilim Kültür Sanat Araştırmaları Sempozyumu, 10-12 Nisan, 1462-1487.

Aldan, Mehmet. (2000). “İz Bırakan Mülki İdare Amirleri/16 Nizamettin Ataker”, Türk İdare Dergisi, Cilt. 72, Sayı. 427, 231-235.

Aydoğan, Erdal. (2004). “Üçüncü Umumi Müfettişliği'nin Kurulması ve III. Umumi Müfettiş Tahsin Uzer'in Bazı Önemli Faaliyetleri”, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, Sayı 33-34, 1-14.

Bal, Serhat. (2013). “CHP Parti Müfettişlik Raporlarının Değerlendirilmesi: Balıkesir Örneği”, Belgi, Sayı 6, (Yaz/II), 731-741.

Banoğlu, Niyazi Ahmet-Alsan, Nebil Fazıl. (1970). Tarih, Coğrafya ve Yönetim Örgütleriyle Hatay Antakya, İstanbul: Oba Çocuk Yayınları.

Bulut, Engin Çağdaş. (2015). “Devletin Taşradaki Eli: Umumi Müfettişlikler”, Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi, Yıl 11, Sayı 21, Bahar, 83-110.

Cumhuriyet Halk Partisi Teftiş Talimatnamesi. (1943), Ankara.

Çağaptay, Soner. (2009). Türkiye’de İslam, Laiklik ve Milliyetçilik: Türk Kimdir?, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi.

Çankaya, Ali. (1968-1969). Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler, C.3, Ankara: Mars Matbaası.

Çufalı, Mustafa. (2012). Türk Parlamento Tarihi TBMM VIII. Dönem (1946-1950), C.III, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları.

Efe, İsmail. (2019). “Türkiye’nin Tek Partili Yıllarında Önemli Bir İdareci ve Hatay Meselesi’nin Çözümünde Etkin Bir Şahsiyet: İbrahim Şükrü Sökmensüer”, Journal Of Social, Humanities and Administrative Sciences, 5(21), 1289-1297.

Hatay İl Yıllığı 1967. (1968). İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.

Hatay Veremle Savaş Derneği Nasıl Kuruldu Nasıl Çalıştı. (1948). Ankara, Ankara Basım ve Cildevi.

Helvacı, Pelin-İsmail Kandil. (2016). CHP Parti Müfettişliği Raporları Işığında Erzincan (1940-1941), Uluslararası Erzincan Sempozyumu Bildiriler, C.1, 28 Eylül-1 Ekim 2016, 245-256.

Karayaman, Mehmet. (2017). “CHP Parti Müfettişleri Raporlarına Göre Uşak (1935-1950)”, Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, , 10/3, 459-496.

Koca, Hüseyin. (1998). Yakın Tarihten Günümüze Hükümetlerin Doğu-Güneydoğu Anadolu Politikaları (Umumi Müfettişliklerden Olağanüstü Hal Bölge Valiliğine), Konya: Mikro Yayınları.

Koçak, Cemil. (2012). İktidar ve Demokratlar: Türkiye’de İki Partili Siyasi Sistemin Kuruluş Yılları (1945-1950), C.II, İstanbul: İletişim Yayınları.

_____. (1996). Türkiye’de Milli Şef Dönemi (1938-1945), C.II, İstanbul: İletişim Yayınları.

_____. (2003). Umumi Müfettişlikler: (1927-1952), İstanbul: İletişim Yayınları.

_____. (2010). Umumi Müfettişlikler: (1927-1952), İstanbul: İletişim Yayınları.

Korhan, Tuğba. (2012). “Cumhuriyet Döneminde Umum Müfettişlikleri ile İlgili Bir Değerlendirme”, Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Nisan, Yıl 4, S.7, 134-143.

Melek, Abdurrahman. (1986). Hatay Nasıl Kurtuldu, Ankara: TTK Yayınları.

Payaslı, Volkan. (2013). Siyasal, Sosyal ve Kültürel Yönleriyle Sancak’tan Vilayet’e Hatay (1921-1960), (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Ankara.

_____. (2009). Atatürk Dönemi Eğitim ve Kültür Politikasının Hatay’a Yansımaları (1921-1938), (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Ankara.

_____. (2011). “Halkevlerinin Hatay’daki Faaliyetleri ve Hatay’ın Türkiye’ye Katılım Süreci Üzerindeki Rolü Üzerine Bir Değerlendirme (1937-1939)”, History Studies International Journal of History, Volüm 3/1.

Pehlivanlı, Hamit. (2001). “Eski Çağdan Günümüze Antakya ve İskenderun Bölgesinin Jeopolitik Önemi”, Berna Türkdoğan (Haz:), Anavatana Katılışının 60. Yıldönümünde Hatay, Ankara: AKDITYK Atatürk Araştırma Merkezi.

Pehlivanlı, Hamit vd. (2001). Türk Dış Politikasında Hatay (1918-1939), Ankara: Avrasya Stratejik Araştırma Merkezi Yayınları.

Sofuoğlu, Adnan-Dağıstan, Adil. (2008). İşgalden Katılıma Hatay, Ankara: Phoenix Yayınevi.

Tankut, Hasan Reşit. (1938). Nusayriler ve Nusayrilik Hakkında, Ankara: Ulus Basımevi.

Tarık Mümtaz. (1942). Hatay Albümü, İstanbul: Ticari Birlik Gazetesi.

Tekin, Mehmet. (1993). Antakya Tarihinden Yapraklar ve Halefzade Süreyya Bey, Antakya: Kültür Ofset Basımevi.

Tozlu, Selahattin-Ürkmez Naim. (2017). Nusayriler: Tarih, İnanç, Edebiyat ve Kaynakça, İstanbul: Kitabevi Yayınları.

Tunçay, Mete. (1999). Türkiye Cumhuriyeti’nde Tek-Parti Yönetimi’nin Kurulması (1923-1931), İstanbul: Tarih Vakfı.

Uyar, Hakkı. (1998). Tek Parti Dönemi ve Cumhuriyet Halk Partisi, İstanbul: Boyut Yayıncılık.